

**"4th INTERNATIONAL
APRIL 23 SCIENTIFIC STUDIES CONGRESS**

April 23-24, 2022

online and face to face
Gaziantep, Turkey

PROCEEDINGS BOOK

Editors: Prof. Dr. Nimet HAŞIL KORKMAZ
Instructor Erdem HİLAL

<https://www.23april.org>
ISBN-978-625-8377-46-0

***4th INTERNATIONAL
APRIL 23 SCIENTIFIC STUDIES
CONGRESS***

April 23-24, 2022

online and face to face

Gaziantep, Turkey

By Institute Of Economic Development and Social Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TURKEY TR
E-posta: kongreiksad@gmail.com
www.iksadkongre.org www.iksad.org.tr

**Editors: Prof. Dr. Nimet HAŞIL KORKMAZ
Instructor Erdem HİLAL**

All rights of this book belong to İKSAD. It may not be copied or reproduced without permission. Legal and ethical responsibility of the works in the book belongs to the authors.

Iksad Publications -2022©

Yayın tarihi:10.05.2022

ISBN–978-625-8377-46-0

CONGRESS ID

CONGRESS TITLE

*4th INTERNATIONAL
APRIL 23 SCIENTIFIC STUDIES CONGRESS*

DATE & PLACE

April 23-24, 2022
online and face to face
Gaziantep, Turkey

ORGANIZATION COMMITTEE HEAD

PROF. DR. MUSTAFA TALAS

EVALUATION CRITERIA

All applications have undergone a double-blind peer review process

CONGRESS LANGUAGES

Turkish and English languages,

PRESENTATION TYPE

ORAL/VIRTUAL PRESENTATION

NUMBER of ACCEPTED PAPERS-74

NUMBER of REJECTED PAPERS-9

PARTICIPANTS COUNTRY:

Algeria-2 Azerbaijan-2 Etihopia-1, India-1,Indonesia-2, Iraq-1,Morocco-1, Turkey-64

*Double blinded evaluation process

CONGRESS COMMITTEE

PROF. DR. MUSTAFA TALAS-Niğde Ömer Halisdemir University
PROF. DR. HÜLYA ÇİÇEK-Gaziantep University
PROF. DR. NECATİ DEMİR- Gazi University
PROF. DR. SARASH KONYRBAYEVA- Kazakh State Pedagogical University
DOÇ. DR. AYŞE ERKMEN-Gaziantep University
DOÇ. DR. MİNE GÖZÜBÜYÜK TAMER-KTU
Nicholas Edizer

SCIENCE AND ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Necati DEMİR- Gazi University
Prof. Dr. Veysel BOZKURT- İstanbul University
Prof. Dr. Mustafa TALAS- Niğde Ömer Halisdemir University
Prof. Dr. Kasım KARAMAN- Erciyes University
Prof. Dr. Mustafa ÜNAL- Erciyes University
Prof. Dr. Sarash KONYRBAYEVA, Kazakh State Pedagogical University
Prof. Dr. Gülzar İBRAHİMOVA, Bakü Avrasya University
Prof. Dr. Mehmet KARAKILCIK- Çukurova University
Prof. Dr. Merziyye NECEFOVA -Azerbaijan
Doç. Dr. AHMET FEYZİ- Atatürk University
Doç. Dr. F.Gül KOÇSOY - Fırat University
Doç. Dr. Selçuk ÖKDEM - Erciyes University
Doç. Dr. ALİ KORKUT ULUDAĞ- Atatürk University
Doç. Dr. MİNE GÖZÜBÜYÜK TAMER - KTU
Doç. Dr. Ferit GÜRBÜZ- Hakkari University
Doç. Dr. Fatih Yıldırım - Atatürk University
Dr. Öğr. Üyesi Ali Fikret AYDIN- Afyon Kocatepe University
Dr. Damezhan SADYKOVA, Kazakh State Pedagogical University
Dr. Ahmet GÜMÜŞ- TKGM Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı
Dr. Elena TINIKOVA - Russian Academy of Sciences
Dr. MA Yuzhong – Renmin University
Dr. Elvan CAFAROV- Azerbaijan Devlet Pedagoji University
Dr. Bashır SALİH- Al-Jabal Al-Gharbi University – Libya
Dr. Murat KARATAŞ - Abdullah Gül University
Dr. Ahmet AKKÖSE - Atatürk University

**4. ULUSLARARASI
23 NİSAN BİLİMSEL ÇALIŞMALAR
KONGRESİ
23-24 NİSAN 2022, GAZİANTEP**

KONGRE PROGRAMI

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- ❖ To be able to attend a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
- ❖ The Zoom application is free and no need to create an account.
- ❖ The Zoom application can be used without registration.
- ❖ The application works on tablets, phones and PCs.
- ❖ The participant must be connected to the session 5 minutes before the presentation time.
- ❖ All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- ❖ Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- ◆ Make sure your computer has a microphone and is working.
- ◆ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- ◆ Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- ◆ Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

ÖNEMLİ, DİKKATLE OKUYUNUZ LÜTFEN

- ❖ Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- ❖ Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak "Meeting ID or Personal Link Name" yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- ❖ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- ❖ Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- ❖ Uygulama tablet, telefon ve PC'lerde çalışıyor.
- ❖ Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 5 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- ❖ Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- ❖ Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler- TEKNİK BİLGİLER

- ◆ Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- ◆ Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- ◆ Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
- ◆ Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir
- ◆ Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

**Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,
exp. H- 1, Lütfi ARSLAN**

CONGRESS LANGUAGES: English and All Turkish Dialects

23.04.2022

Ankara Local Time: 13:00–15:00

Tuğcan Hotel, Gaziantep

HEAD OF SESSION: Dr.Öğr.Gör. Burcu DOĞAN

Authors	Affiliation	Presentation title
Arini Qurrata Ayun Prof. Dr. Pınar TUNAY TAŞLI Prof. Dr. Hasan Huseyin Kart Prof. Dr. Sevgi Ozdemir Kart	Pamukkale University	QUANTUM CHEMICAL CHARACTERIZATION of 4-((4-[Bis(2-cyanoethyl) amino] phenyl) diaziny] BENZENE SULFONAMIDE by Ab-INITIO CALCULATION
Zayd Onur BARAKAT Doç. Dr. Müsteyde BADUNA KOÇYİĞİT	Türk Havacılık ve Uzay Sanayi A.Ş // Gazi Üniversitesi	YEREL OYULMA HESABINDA KULLANILAN AMPİRİK BAĞINTILARIN DEĞERLENDİRİLMESİ
Fatma BOZKURT	Adiyaman University	PARSEVAL FRAMES IN TENSOR PRODUCT OF HILBERT SPACES
Öğr. İlayda Büşra YILDIZ Prof. Dr. Mehmet AÇIKGÖZ	Gaziantep Üniversitesi	Carlitz Tipli -Genocchi Polinomları
Ecem Negiz Mehmet Acikgoz Ugur Duran	University of Gaziantep Iskenderun Technical University	On the Gould-Hopper Based Fully Degenerate Type2 Poly-Bernoulli Polynomials with a q Parameter

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

23.04.2022

Ankara Local Time: 15:00–17:00

Tuğcan Hotel, Gaziantep

HEAD OF SESSION:

Authors	Affiliation	Presentation title
Dr. Öğr. Üyesi Jülide Edirne Erdiç Arş. Gör. Merve Öztürk	Haliç Üniversitesi	SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM KAPSAMINDA YEREL KÜLTÜREL MİRASIN KORUMA ODAKLI PLANLAMASI VE KALKINMA İÇİN ANLAMI
Uzm. Esra Aylin Kanaz, Berkay Kutsal	Nuray Tuncay Kara Bilim ve Sanat Merkezi;	ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN ALGILADIKLARI HALO ETKİSİNİN EĞİTİMDE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRMEYE ETKİSİNİN İNCELENMESİ
Prof. Dr. Handan Asude BAŞAL Ahmet UYAR Dilek ŞEN Elçin Tuğba ARSLAN Emine ACAR Fatma Aysun AKBAL	Bursa Uludağ Üniversitesi,	KADIN VE ERKEK CİNSİYET ROLLERİNİN TELEVİZYON REKLAMLARINA YANSIMALARI
Özlem GÜVEN Prof. Dr. Nimet HAŞIL KORKMAZ	Uludağ Üniversitesi	PARALİMPİK OLİMPİYATLARDA KADIN SPORCUYA BAKIŞ (DERLEME ÇALIŞMASI)
Prof. Dr. Nimet Haşıl Korkmaz Fatma Demir İnci Ece Öztürk Arş. Gör. Selen Uğur Mutlu	Uludağ Üniversitesi	ANTİK OLİMPİYATLAR VE MODERN OLİMPİYATLARIN KURULUŞUNDA KADIN VE TÜRK KADININ OLİMPİYATLARDAKİ VAR OLMA YOLCULUĞU
Prof. Dr. Nimet Haşıl Korkmaz İnci Derdiyok	Bursa Uludağ Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi. Kadın ve Aile Merkez	SOSYAL MEDYADA SPOR ALANINDA TOPLUMSAL CİNSİYET ANALİZİ: İNSTAGRAM ÖRNEĞİ

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

24.04.2022 | SESSION- 1 | HALL-1

Ankara Local Time: 13:00–15:00

Meeting ID: 879 1200 5043 | Passcode: 232323

HEAD OF SESSION: Dr. Fatma TEZCAN

Authors	Affiliation	Presentation title
Dr. Öğr. Üyesi Musa TILFARLIOĞLU	Gümüşhane Üniversitesi	ŞİİRLERİNDEN HAREKETLE ŞEYHÜLİSLAM YAHYA'NIN KORKULARI
Rəhilə Hümətova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	İ.NƏSİMİ POEZİYASINDA İŞLƏNMİŞ, LAKİN MÜASİR ƏDƏBİ DİLİN ƏSAS LÜĞƏT FONDUNDAN ÇIXMIŞ LEKSİK-QRAMMATİK VAHİDLƏR
Dr. Öğr. Gör. Serkan GÖKALP	Mersin Üniversitesi	ORTAOKUL ÖĞRETMENLERİNİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Gör. Serkan GÖKALP	Mersin Üniversitesi	ORTAOKUL ÖĞRETMENLERİNİN DEMOKRATİK DEĞERLERE SAHİP OLMA DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
Bahadır ÇELİK Doç. Dr. Erhan ŞENGEL	Uludağ Üniversitesi	2008-2022 YILLARI ARASINDA EĞİTİMİN FARKLI ALANLARINDA YAPILAN ARAŞTIRMALARIN EVRİLDİĞİ YÖNLER.
Ali Baykal	Bahçeşehir Üniversitesi	İNSANGÜCÜ KAYNAĞI SEÇİMİNDE GENEL KÜLTÜR TESTİ: NİCEL BULGULAR
Dr. Fatma TEZCAN	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	ULUSAL EGEMENLİK VE ULUSAL EĞİTİM: BİRİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDE EĞİTİM ÇALIŞMALARI
İlkem Kara	Araştırmacı	KEKEMELİĞİ OLAN OKUL ÇAĞINDAKİ ÇOCUKLARIN BİLİŞSEL, AFFEKTİF VE SOSYAL PROFİLLERİNİN CALMS-TR İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

24.04.2022 | SESSION-1 | HALL-2

Ankara Local Time: 13:00–15:00

Meeting ID: 879 1200 5043 | Passcode: 232323

HEAD OF SESSION: Doç. Dr. Harun ŞAHİN

Authors	Affiliation	Presentation title
Öğr. Gör. Bülent BULDU, Öğr. Gör. Emre Sefa TENGİLİMOĞLU	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	TÜRKİYE'NİN KRİZ YÖNETİMİ ODAKLI AFET YÖNETİMİ STRATEJİSİNDE YAŞANAN SORUNLAR VE KRİZ YÖNETİMİNDEN RİSK YÖNETİMİNE GEÇME
Öğr. Gör. Bülent BULDU, Öğr. Gör. Emre Sefa TENGİLİMOĞLU	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	2021 YAZ AYLARINDA YAŞANAN ORMAN YANGINLARININ İTFAİYE TEŞKİLATLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE ANTALYA İTFAİYESİ ÖRNEĞİ
Öğr. Gör. Şeyda BÜKRÜCÜ KAZKONDU	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi	FİLYOS PROJESİNİN EKONOMİK KATKILARI VE YEREL YÖNETİM İLİŞKİSİ
Özlem Küçük	Kocaeli Üniversitesi	TÜKETİM, ÇEVRE KİRLİLİĞİ, KOVİD-19 VE TURİZM
Arş. Gör. Yunus Alhan	Akdeniz Üniversitesi	TÜRK TİCARET KANUNU UYARINCA KAPTANIN DONATANI TEMSİL YETKİSİ
Ahmet ULCAY Doç. Dr. Harun ŞAHİN	Gaziantep Üniversitesi	TÜRKİYE'NİN AFRİKA ÜLKELERİNE YÖNELİK KALKINMA YARDIMLARINA YENİ BİR BAKIŞ: SOMALİ ÖRNEĞİ

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

24.04.2022 | SESSION- 1 | HALL-3

Ankara Local Time: 13:00–15:00

Meeting ID: 879 1200 5043 | Passcode: 232323

HEAD OF SESSION: Dr. Elif ÖZDOĞLAR

Authors	Affiliation	Presentation title
Hüseyin ÖZDEMİR Doç. Dr. Müsteyde BADUNA KOÇYİĞİT	Gazi Üniversitesi	MAKİNE ÖĞRENİMİ ALGORİTMALARI VE BİRLEŞTİRME METOTLARI KULLANILARAK TAŞKIN DUYARLILIĞI HARİTALAMASI
Merve HANCI Doç. Dr. Müsteyde BADUNA KOÇYİĞİT	Gazi Üniversitesi	BURDUR HAVZASI YERALTI SUYU POTANSİYEL BÖLGELERİNİN MORFORMETRİK PARAMETRELER YARDIMIYLA ÖNCELİKLENDİRİLMESİ
Mehmet PALA	Gaziantep Üniversitesi İnşaat Mühendisliği	MURAT NEHRİ HAVZASINDA TAŞKIN MEVSİMSELLİĞİ ANALİZİ
Amenah E. Mohammed Redha	Iraqi Ministry of Higher Education and Scientific Research/Dijlah University College	LOW WATER ABSORPTION AND HIGHER DENSITY CONCRETE BASED ON B4C ADDITION METHODS
Ekrem Kabataş Prof. Dr. Burak Felekoğlu Abdüssamet Arslan	Dokuz Eylul University	THE ROLE OF METHYLENE BLUE VALUE OF FINE AGGREGATE ON SELF-COMPACTABILITY OF CONCRETE
Dr. Öğr. Üyesi Elif ÖZDOĞLAR, Dr. Öğr. Üyesi Çağrı YALÇIN Arş. Gör. Turgut KALAY	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	FERNANDO BOTERO'NUN RESİMLERİNDE MEKAN-RENK- KARAKTER İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
Nazlı USTA COŞKUN	Gebze Teknik Üniversitesi	İSTANBUL'DA BİTKİLENDİRİLMİŞ CEPHE UYGULAMA SORUNLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
Dr. Öğr. Üyesi Elif ÖZDOĞLAR Dr. Öğr. Üyesi Çağrı YALÇIN Arş. Gör. Turgut KALAY	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	OSMANLI'NIN MODERNLEŞME SÜRECİNDEN GENÇ TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE: 1718-1938 YILLARI ARASINDA SANAT-TASARIM VE KADIN ÜZERİNE GELİŞMELER
Nur Khodirotul Jannah Hendri Hermawan ADİNUGRAHA Susminingsih	Faculty of Economics and Islamic Business, IAIN Pekalongan	CREATIVE CITY CONCEPT DEVELOPMENT STRATEGY IN INDONESIA

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

24.04.2022 | SESSION- 1 | HALL-4

Ankara Local Time: 13:00–15:00

Meeting ID: 879 1200 5043 | Passcode: 232323

HEAD OF SESSION:

Authors	Affiliation	Presentation title
Selahattin Halil ERGİN Deniz TEKİN	Ankara Üniversitesi	KIRIK DEĞERLENDİRME SKORLAMASI KULLANILARAK UZUN KEMİK KIRIKLARINA KLİNİK YAKLAŞIM
Devrim İke İRDEM Sümeyye SAİNKAPLAN Selahattin Halil ERGİN	Ankara Üniversitesi	CANE CORSO ITALIANO IRKI KÖPEKTE KISIRLAŞTIRMAYA YANIT VEREN DERMATOM OLGUSU
Özge YILDIRIM Sadık Serkan AYDIN Deniz KORKMAZ İsmail DEMİRCİOĞLU Nurcan KIRAR Şermin TOP Fatma Zehra ÖZDEN Birten EMRE Ali TEKÇE Ömer KORKMAZ	Harran Üniversitesi	BILDİRCİNLERDE SICAKLIK STRESİNİN OVARYUM ve OVIDUKT ÜZERİNE MORFOLOJİK ETKİLERİNİN DİJİTAL OLARAK ÖLÇÜLMESİ
Songül ÇİFTÇİ Cemal TAŞDEMİR Ömer Faruk CULFA Mustafa YILDIRIM	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	TARIM AÇISINDAN İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ÖNEMİ
Songül ÇİFTÇİ Gülây ZULKADİR Leyla İDİKUT	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	FARKLI BİTKİ YOĞUNLUĞUNUN ERKEN EKİMDE KİNOA BİTKİSİNİN SALKIM VE TANE ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI
Rizky ANDREAN Hendri Hermawan ADİNUGRAHA	Faculty of Economics and Islamic Business	HALAL INDUSTRY OPPORTUNITIES AND CHALLENGES IN INDONESIA
Onur CAN Dr. Öğr. Üyesi Serpil YALIMKAYA	Mersin Üniversitesi	SOFRALIK İTHAL MUZ İLE ANAMUR MUZUNUN ÖZELLİKLERİ VE MUZ DİLİMLERİNE JÖLENİN ETKİSİ
Dr. Öğretim Üyesi Serpil YALIMKAYA Onur CAN	Mersin Üniversitesi	MEYVE SALATALARINDA İTHAL MUZ YERİNE ANAMUR MUZUNUN KULLANILMA İMKANI

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

24.04.2022 | SESSION- 1 | HALL-5

Ankara Local Time: 13:00–15:00

Meeting ID: 879 1200 5043 | Passcode: 232323

HEAD OF SESSION: Dr. İlknur Hatice AKBUDAK

Authors	Affiliation	Presentation title
Arş. Gör. Leyla AKSEL, Doç. Dr. Özge PARLAR ÖZ Dr. Öğr. Üyesi İrem KARAGÖZOĞLU Doç. Dr. Nermin DEMİRKOL	Gaziantep University	ANTERİOR BÖLGEDE İLERİ DERECEDE KEMİK REZORBSİYONU BULUNAN HASTANIN HİBRİT PROTEZ İLE REHABİLİTASYONU: VAKA SUNUMU
Nurten ÖZÇALKAP Semiha AYDIN ÖZKAN Sevda TAŞTAN Habip ALMIŞ	Adıyaman Eğitim ve Araştırma Hastanesi	EBE VE HEMŞİRELERDE COVID-19 KORKUSUNUN HASTALAR İLE İLETİŞİMİNE ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
Nurten ÖZÇALKAP Semiha AYDIN ÖZKAN Sevda TAŞTAN İ.Hakan BUCAK	Adıyaman Eğitim ve Araştırma Hastanesi	EBE VE HEMŞİRELERDE COVID-19 FOBİSİNİN HASTA BAKIM DAVRANIŞINA ETKİSİ
Elif Gökçe İnbaşı Nihan Çakır Biçer	Beslenme ve Diyetetik Ana Bilim Dalı, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniversitesi // Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Bor Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, Toplum Beslenmesi ABD,	ÇOCUKLUK ÇAĞI BESLENMESİ
Mehmet Volkan Yiğit	Memorial Hastanesi Genel Cerrahi Kliniği	OBEZİTE CERRAHİSİ SONRASI NADİR GÖRÜLEN BİR KOMPLİKASYON: PORTAL VEN TROMBOZU
Dr. Öğr. Üyesi İlknur Hatice AKBUDAK Dr. Öğr. Üyesi Aslı METE YILDIZ	Pamukkale Üniversitesi	İNSİDENTAL YAKALANAN İZOLE H TİPİ TRAKEOÖZEFAJEAL FİSTÜL: OLGU SUNUMU

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

24.04.2022 | SESSION- 2 | HALL-1

Ankara Local Time: 16:00–18:00

Meeting ID: 879 1200 5043 | Passcode: 232323

HEAD OF SESSION: Dr. İlker Çetin KESKİN

Authors	Affiliation	Presentation title
Mehmet İsmail KATI	Manisa Celal Bayar Üniversitesi	MİKROKLİN'İN YAPISAL ve OPTİK KARAKTERİZASYONU
Murat ARI Pınar ATA ESENER Prof. Dr. Sezen Aksöz	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	DÜŞÜK AG İÇERİKLİ, Sn–Ag–Zn KURŞUNSUZ LEHİMLERİN ELEKTRİKSEL İLETKENLİK, MİKROYAPI VE MİKROSERTLİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Murat TÜREMİŞ	Bursa Teknik Üniversitesi	MORFOLOJİK VE LÜMİNESANS ÖLÇÜM TEKNİKLERİ KULLANILARAK DİSTEN MİNERALİNİN İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Gör. İlker Çetin KESKİN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi	DOĞAL KİLİN YAPISAL KARAKTERİZASYONU VE FARKLI LÜMİNESANS (RL&TL) ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ
Tülay KOÇ DELİCE Assoc. Dr. N. Funda AK AZEM	Dokuz Eylül University	EFFECT OF THE DRYING TEMPERATURE ON STRUCTURAL PROPERTIES OF CuO NANOPARTICLES
Imene DEHİBA Mohamed ABİD Houcine MİLOUDİ Boubeker DEHİBA	IRECOM Laboratory, UDLUniversity // APELEC Laboratory, UDLUniversity	ROBUST TUNING OF POWER SYSTEM STABILIZER FOR A SINGLE MACHINE INFINITE BUS POWER SYSTEM USING ARTIFICIAL BEE COLONY ALGORITHM
Dr. Öğr. Üyesi Fulya ZARALI	Kayseri Üniversitesi	SEZGİSEL BULANIK TOPSIS YÖNTEMİ İLE MAKİNE SEÇİMİ

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

24.04.2022 | SESSION- 2 | HALL-2

Ankara Local Time: 16:00–18:00

Meeting ID: 879 1200 5043 | Passcode: 232323

HEAD OF SESSION: Dr. Zerife ORHAN

Authors	Affiliation	Presentation title
Mehmet Erkmen	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Bölümü	TÜRKİYE'DE SAĞLIK HİZMETLERİ BAKIMINDAN 23' NİSAN'IN ÖNEMİ
Dr. Öğr. Üyesi Zerife ORHAN, Dr. Öğr. Üyesi Arzu KAYIŞ, Arş. Gör. Burak KÜÇÜK, Prof. Dr. Murat ARAL	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu//Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Tıp Fakültesi,	YOĞUN BAKIM ÜNİTELERİ VE DİĞER KLİNİKLERDE YATAN HASTALARDAN İZOLE EDİLEN PSEUDOMONAS AERUGINOSA SUŞLARI VE DİRENÇ PROFİLLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI: DÖRT YILLIK RETROSPEKTİF ANALİZ
Dr. Öğr. Üyesi Zerife ORHAN Dr. Öğr. Üyesi Arzu KAYIŞ Arş. Gör. Burak KÜÇÜK Prof. Dr. Murat ARAL	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu//Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Tıp Fakültesi,	KLİNİKLERDE YATAN HASTALARIN ÇEŞİTLİ KÜLTÜR ÖRNEKLERİNDEN İZOLE EDİLEN ACINETOBACTER BAUMANNII VE A. BAUMANNII-A. CALCOACETICUS COMPLEX SUŞLARI VE ANTİBİYOTİK DUYARLILIKLARI: DÖRT YILLIK RETROSPEKTİF ANALİZ
Öğr. Gör. Pelin Zıvıdır	Tarsus Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü	HALK SAĞLIĞI UYGULAMALARINDA OKUL SAĞLIĞI HEMŞİRESİ
Hayat AYZ, Seval KAYA, Fırat AŞIR, Işıl Sezen ERMİŞ, Engin DEVECİ	Dicle Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Histoloji ve Embriyoloji Anabilim Dalı// İstanbul Aydın Üniversitesi Tıp Fakültesi, Histoloji ve Embriyoloji Anabilim Dalı	PLASENTA AKREATADA MMP-9 EKSPRESYONUN İNCELENMESİ
Hayat AYZ Seval KAYA Fırat AŞIR Işıl Sezen ERMİŞ Engin DEVECİ	Dicle Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Histoloji ve Embriyoloji Anabilim Dalı// İstanbul Aydın Üniversitesi Tıp Fakültesi, Histoloji ve Embriyoloji Anabilim Dalı	PREEKLAMPTİK GEBELERİN GÖBEK KORDONLARINDA MMP-2 EKSPRESYONUN İNCELENMESİ

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

24.04.2022 | SESSION- 2 | HALL-3

Ankara Local Time: 16:00–18:00

Meeting ID: 879 1200 5043 | Passcode: 232323

HEAD OF SESSION: Dr. İlkün Orbak

Authors	Affiliation	Presentation title
Dr. Mohamed MİLOUĞİ Dr. Houcine MİLOUĞİ Dr. Mohamed MANKOUR, Dr. Abdelkader GOURBİ Prof. Dr. Abdelber BENDAOUĐ Prof. Dr. Abdelkader RAMİ Dr. Nassireddine BENHADDA	AZUR University UDL University ABB University	ANALYSIS OF PROPAGATION PHENOMENA OF CONDUCTED DISTURBANCES
Dr. Öğr. Üyesi İlkün Orbak	Maltepe Üniversitesi	BORİK ASİTİN BETON KATKI ÜRÜNLERİNDE KULLANILABİLİRLİĞİNİN ARAŞTIRILMASI ve MALİYET ANALİZİNİN YAPILMASI
L. Brini A. Imgharn Y. Naciri K. H'Maida A. Boulahya S. Driouech A. Bouziani A. Hsini M. Arahou M. Fekhaoui	Ibn Tofail University,	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF PANI@HELIO TROPE LEAVES BIOCOMPOSITE WITH HIGH CLEAN-UP CAPACITY FOR ORANGE G DYE FROM AQUEOUS MEDIA
KAUSHIK S B Dr . L.R.K. Krishnan	VIT Business School, Chennai,	SIGNIFICANCE OF INDUSTRIAL RELATIONS AND LABOUR MANAGEMENT IN PRODUCTIVITY ENHANCEMENT; MANUFACTURING INDUSTRY PERSPECTIVE
Sintayehu Assefa Prof. Abebe Ejigu Dr. Gemechu Nemera	Mekelle University	THE MODERATING ROLE OF ENTERPRENEURIAL ORIENTATION IN THE EFFECT OF ANTECEDENTS ON EXPORT PERFORMANCE OF TEXTILE AND GARMENT EXPORTING ENTERPRISES IN ETHIOPIA
Alper Umut TOSUN	Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü	FARKLI İSTATİSTİKSEL ANALİZLER VE MAKİNE ÖĞRENME Sİ YÖNTEMLERİ KULLANILARAK INTERNATIONAL STROKE TRIAL VERİ SETİNDEKİ 6. AYDAKİ OLAY TAHMİNİ

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

24.04.2022 | SESSION- 2 | HALL-4

Ankara Local Time: 16:00–18:00

Meeting ID: 879 1200 5043 | Passcode: 232323

HEAD OF SESSION: Doç. Dr. İbrahim PAÇACI

Authors	Affiliation	Presentation title
Dr. ALİ FARHADOV	Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi	28 MAYIS VE 23 NİSAN: TÜRK-İSLAM DÜNYASINDA LAİKLİĞE GİDEN YOL
Doç. Dr. İbrahim PAÇACI	Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Hukuku AB Dalı	İSLÂM HUKUKUNDA ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN DAYANDIĞI ESASLAR (Güç Dengesi ve Çıkar mı?!)
Kadir YILMAZ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	MÜZED ÇOCUK SANAT ATÖLYELERİ PROJESİNİN VAN ŞEHİT İBRAHİM KARAOĞLANOĞLU ORTAOKULU ÖĞRENCİLERİNDEKİ YANSIMALARI
Dr. Öğr. Üyesi Osman ORAL	Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Kelâm ve İslâm Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı.	23 NİSAN 1920 SÜRECİNDE DİNİN PSİKOSOSYAL TEMELLERİNİN İNŞASI
Serhat TOPTAŞ	Aksaray Üniversitesi, İletişim Fakültesi Radyo Televizyon Bölümü	UNUTULMUŞ BİR DEĞER: ÇOCUK RADYO TİYATROSU
Dr. SADETTİN EROL	Uludağ Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi,	10-12 YAŞ FUTBOLCULARA UYGULANAN STATİK VE DİNAMİK CORE EGZERSİZ ÇALIŞMALARININ BAZI FİZİKSEL UYGUNLUK ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE ETKİLERİNİN İNCELENMESİ
Halil ÇELİK	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	VAHİY İNSAN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA KUR'AN'DA NASS-OLGU DİYALEKTİĞİ

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

CONTENTS

WRITER/S	ARTICLE	PAGE
Arini Qurrata Ayun Pinar TUNAY TAŞLI Hasan Huseyin Kart Sevgi Ozdemir Kart	QUANTUM CHEMICAL CHARACTERIZATION of 4-({4-[Bis(2-cyanoethyl) amino] phenyl} diaziny) BENZENE SULFONAMIDE by Ab-INITIO CALCULATION	1
Zayd Onur BARAKAT Müsteyde BADUNA KOÇYIĞİT	YEREL OYULMA HESABINDA KULLANILAN AMPİRİK BAĞINTILARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	2
Fatma BOZKURT	PARSEVAL FRAMES IN TENSOR PRODUCT OF HILBERT SPACES	3
İlayda Büşra YILDIZ Mehmet AÇIKGÖZ	Carlitz Tipli -Genocchi Polinomları	6
Ecem Negiz Mehmet Acikgoz Ugur Duran	On the Gould-Hopper Based Fully Degenerate Type2 Poly-Bernoulli Polynomials with a q Parameter	8
Jülide Edirne Erdiñç Merve Öztürk	SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM KAPSAMINDA YEREL KÜLTÜREL MİRASIN KORUMA ODAKLI PLANLAMASI VE KALKINMA İÇİN ANLAMI	10
Esra Aylin Kanaz, Berkay Kutsal	ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN ALGILADIKLARI HALO ETKİSİNİN EĞİTİMDE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRMEYE ETKİSİNİN İNCELENMESİ	11
Handan Asude BAŞAL Ahmet UYAR Dilek ŞEN Elçin Tuğba ARSLAN Emine ACAR Fatma Aysun AKBAL	KADIN VE ERKEK CİNSİYET ROLLERİNİN TELEVİZYON REKLAMLARINA YANSIMALARI	12
Özlem GÜVEN Nimet HAŞIL KORKMAZ	PARALİMPİK OLİMPİYATLARDA KADIN SPORCUYA BAKIŞ (DERLEME ÇALIŞMASI)	31
Nimet Haşıl Korkmaz Fatma Demir İnci Ece Öztürk Selen Uğur Mutlu	ANTİK OLİMPİYATLAR VE MODERN OLİMPİYATLARIN KURULUŞUNDA KADIN VE TÜRK KADININ OLİMPİYATLARDAKİ VAR OLMA YOLCULUĞU	42
Nimet Haşıl Korkmaz İnci Derdiyok	SOSYAL MEDYADA SPOR ALANINDA TOPLUMSAL CİNSİYET ANALİZİ: İNSTAGRAM ÖRNEĞİ	47
Musa TILFARLIOĞLU	ŞİİRLERİNDEN HAREKETLE ŞEYHÜLİSLAM YAHYA'NIN KORKULARI	59
Rəhilə Hümətova	İ.NƏSİMİ POEZİYASINDA İŞLƏNMİŞ, LAKİN MÜASİR ƏDƏBİ DİLİN ƏSAS LÜĞƏT FONDUNDAN ÇIXMIŞ LEKSİK-QRAMMATİK VAHİDLƏR	68
Serkan GÖKALP	ORTAOKUL ÖĞRETMENLERİNİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	74
Serkan GÖKALP	ORTAOKUL ÖĞRETMENLERİNİN DEMOKRATİK DEĞERLERE SAHİP OLMA DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	75
Bahadır ÇELİK Erhan ŞENGEL	2008-2022 YILLARI ARASINDA EĞİTİMİN FARKLI ALANLARINDA YAPILAN ARAŞTIRMALARIN EVRİLDİĞİ YÖNLER.	76
Ali Baykal	İNSANGÜCÜ KAYNAĞI SEÇİMİNDE GENEL KÜLTÜR TESTİ: NİCEL BULGULAR	78
Fatma TEZCAN	ULUSAL EGEMENLİK VE ULUSAL EĞİTİM: BİRİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE EĞİTİM ÇALIŞMALARI	82
İlkem Kara	KEKEMELİĞİ OLAN OKUL ÇAĞINDAKİ ÇOCUKLARIN BİLİŞSEL, AFFEKTİF VE SOSYAL PROFİLLERİNİN CALMS-TR İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	88
Bülent BULDU, Emre Sefa TENGİLİMOĞLU	TÜRKİYE'NİN KRİZ YÖNETİMİ ODAKLI AFET YÖNETİMİ STRATEJİSİNDE YAŞANAN SORUNLAR VE KRİZ YÖNETİMİNDEN RİSK YÖNETİMİNE GEÇME	90
Bülent BULDU, Emre Sefa TENGİLİMOĞLU	2021 YAZ AYLARINDA YAŞANAN ORMAN YANGINLARININ İTFAİYE TEŞKİLATLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE ANTALYA İTFAİYESİ ÖRNEĞİ	97
Şeyda BÜKRÜCÜ KAZKONDU	FİLYOS PROJESİNİN EKONOMİK KATKILARI VE YEREL YÖNETİM İLİŞKİSİ	103

CONTENTS

WRITER/S	ARTICLE	PAGE
Özlem Küçük	TÜKETİM, ÇEVRE KİRLİLİĞİ, KOVİD-19 VE TURİZM	108
Yunus Alhan	TÜRK TİCARET KANUNU UYARINCA KAPTANIN DONATANI TEMSİL YETKİSİ	113
Ahmet ULÇAY Harun ŞAHİN	TÜRKİYE'NİN AFRIKA ÜLKELERİNE YÖNELİK KALKINMA YARDIMLARINA YENİ BİR BAKIŞ: SOMALİ ÖRNEĞİ	114
Hüseyin ÖZDEMİR Müsteyde BADUNA KOÇYİĞİT	MAKİNE ÖĞRENİMİ ALGORİTMALARI VE BİRLEŞTİRME METOTLARI KULLANILARAK TAŞKIN DUYARLILIĞI HARİTALAMASI	129
Merve HANCI Müsteyde BADUNA KOÇYİĞİT	BURDUR HAVZASI YERALTI SUYU POTANSİYEL BÖLGELERİNİN MORFORMETRİK PARAMETRELER YARDIMIYLA ÖNCELİKLENDİRİLMESİ	130
Mehmet PALA	MURAT NEHRİ HAVZASINDA TAŞKIN MEVSİMSELLİĞİ ANALİZİ	131
Amenah E. Mohammed Redha	LOW WATER ABSORPTION AND HIGHER DENSITY CONCRETE BASED ON B4C ADDITION METHODS	138
Ekrem Kabataş Burak Felekoğlu Abdüssamet Arslan	THE ROLE OF METHYLENE BLUE VALUE OF FINE AGGREGATE ON SELF-COMPACTABILITY OF CONCRETE	144
Elif ÖZDOĞLAR, Çağrı YALÇIN Turgut KALAY	FERNANDO BOTERO'NUN RESİMLERİNDE MEKAN-RENK-KARAKTER İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	154
Nazlı USTA COŞKUN	İSTANBUL'DA BİTKİLENDİRİLMİŞ CEPHE UYGULAMA SORUNLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	157
Elif ÖZDOĞLAR Çağrı YALÇIN Turgut KALAY	OSMANLI'NIN MODERNLEŞME SÜRECİNDEN GENÇ TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE: 1718-1938 YILLARI ARASINDA SANAT-TASARIM VE KADIN ÜZERİNE GELİŞMELER	158
Nur Khodirotul Jannah Hendri Hermawan ADİNUGRAHA Susminingsih	CREATIVE CITY CONCEPT DEVELOPMENT STRATEGY IN INDONESIA	160
Selahattin Halil ERGİN Deniz TEKİN	KIRIK DEĞERLENDİRME SKORLAMASI KULLANILARAK UZUN KEMİK KIRIKLARINA KLİNİK YAKLAŞIM	161
Devrim İlke İRDEM Sümeyye SAİNKAPLAN Selahattin Halil ERGİN	CANE CORSO ITALIANO IRKI KÖPEKTE KISIRLAŞTIRMAYA YANIT VEREN DERMATOM OLGUSU	162
Özge YILDIRIM Sadık Serkan AYDIN Deniz KORKMAZ İsmail DEMİRCİOĞLU Nurcan KIRAR Şermin TOP Fatma Zehra ÖZDEN Birten EMRE Ali TEKÇE Ömer KORKMAZ	BILDİRCİNLERDE SICAKLIK STRESİNİN OVARYUM ve OVİDUKT ÜZERİNE MORFOLOJİK ETKİLERİNİN DİJİTAL OLARAK ÖLÇÜLMESİ	163
Songül ÇİFTÇİ Cemal TAŞDEMİR Ömer Faruk CULFA Mustafa YILDIRIM	TARIM AÇISINDAN İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ÖNEMİ	171
Songül ÇİFTÇİ Gülşay ZULKADİR Leyla İDİKUT	FARKLI BİTKİ YOĞUNLUĞUNUN ERKEN EKİMDE KİNOA BİTKİSİNİN SALKIM VE TANE ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI	177
Rizky ANDREAN Hendri Hermawan ADİNUGRAHA	HALAL INDUSTRY OPPORTUNITIES AND CHALLENGES IN INDONESIA	182

CONTENTS

WRITER/S	ARTICLE	PAGE
Onur CAN Serpil YALIMKAYA	SOFRALIK İTHAL MUZ İLE ANAMUR MUZUNUN ÖZELLİKLERİ VE MUZ DİLİMLERİNE JÖLENİN ETKİSİ	183
Serpil YALIMKAYA Onur CAN	MEYVE SALATALARINDA İTHAL MUZ YERİNE ANAMUR MUZUNUN KULLANILMA İMKANI	189
Leyla AKSEL, Özge PARLAR ÖZ İrem KARAGÖZÖĞLU Nermin DEMİRKOL	ANTERİOR BÖLGEDE İLERİ DERECEDE KEMİK REZORBSİYONU BULUNAN HASTANIN HİBRİT PROTEZ İLE REHABİLİTASYONU: VAKA SUNUMU	195
Nurten ÖZÇALKAP Semiha AYDIN ÖZKAN Sevda TAŞTAN Habip ALMIŞ	EBE VE HEMŞİRELERDE COVID-19 KORKUSUNUN HASTALAR İLE İLETİŞİMİNE ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	196
Nurten ÖZÇALKAP Semiha AYDIN ÖZKAN Sevda TAŞTAN İ.Hakan BUCAK	EBE VE HEMŞİRELERDE COVID-19 FOBİSİNİN HASTA BAKIM DAVRANIŞINA ETKİSİ	197
Elif Gökçe İnbacı Nihan Çakır Biçer	ÇOCUKLUK ÇAĞI BESLENMESİ	198
Mehmet Volkan Yiğit	OBEZİTE CERRAHİSİ SONRASI NADİR GÖRÜLEN BİR KOMPLİKASYON: PORTAL VEN TROMBOZU	201
İlknur Hatice AKBUDAK Aslı METE YILDIZ	İNSİDENTAL YAKALANAN İZOLE H TİPİ TRAKEOÖZEFAGEAL FİSTÜL: OLGU SUNUMU	202
Mehmet İsmail KATI	MİKROKLİN'İN YAPISAL ve OPTİK KARAKTERİZASYONU	206
Murat ARI Pınar ATA ESENER Sezen Aksöz	DÜŞÜK AG İÇERİKLİ, Sn-Ag-Zn KURŞUNSUZ LEHİMLERİN ELEKTRİKSEL İLETKENLİK, MİKROYAPI VE MİKROSERTLİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	207
Murat TÜREMİŞ	MORFOLOJİK VE LÜMİNESANS ÖLÇÜM TEKNİKLERİ KULLANILARAK DİSTEN MİNERALİNİN İNCELENMESİ	208
İlker Çetin KESKİN	DOĞAL KİLİN YAPISAL KARAKTERİZASYONU VE FARKLI LÜMİNESANS (RL&TL) ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	209
Tülay KOÇ DELİCE N. Funda AK AZEM	EFFECT OF THE DRYING TEMPERATURE ON STRUCTURAL PROPERTIES OF CuO NANOPARTICLES	210
İmene DEHİBA Mohamed ABİD Houcine MİLOUDİ Boubeker DEHİBA	ROBUST TUNING OF POWER SYSTEM STABILIZER FOR A SINGLE MACHINE INFINITE BUS POWER SYSTEM USING ARTIFICIAL BEE COLONY ALGORITHM	211
Fulya ZARALI	SEZGİSEL BULANIK TOPSIS YÖNTEMİ İLE MAKİNE SEÇİMİ	212
Mehmet Erkmən	TÜRKİYE'DE SAĞLIK HİZMETLERİ BAKIMINDAN 23' NİSAN'IN ÖNEMİ	213
Zerife ORHAN, Arzu KAYIŞ, Burak KÜÇÜK, Murat ARAL	YOĞUN BAKIM ÜNİTELERİ VE DİĞER KLİNİKLERDE YATAN HASTALARDAN İZOLE EDİLEN PSEUDOMONAS AERUGİNOSA SUŞLARI VE DİRENÇ PROFİLLERİNİN KARŞILAŞTIRILASI: DÖRT YILLIK RETROSPEKTİF ANALİZ	214
Zerife ORHAN, Arzu KAYIŞ, Burak KÜÇÜK, Murat ARAL	KLİNİKLERDE YATAN HASTALARIN ÇEŞİTLİ KÜLTÜR ÖRNEKLERİNDEN İZOLE EDİLEN ACINETOBACTER BAUMANNİİ VE A. BAUMANNİİ-A. CALCOACETİCUS COMPLEX SUŞLARI VE ANTİBİYOTİK DUYARLILIKLARI: DÖRT YILLIK RETROSPEKTİF ANALİZ	215
Pelin Zıvıdır	HALK SAĞLIĞI UYGULAMALARINDA OKUL SAĞLIĞI HEMŞİRESİ	216

CONTENTS

WRITER/S	WRITER/S	WRITER/S
Hayat AYZ, Seval KAYA, Fırat AŞIR, Işıl Sezen ERMİŞ, Engin DEVECİ	PLASENTA AKREATADA MMP-9 EKSPRESYONUN İNCELENMESİ	221
Hayat AYZ Seval KAYA Fırat AŞIR Işıl Sezen ERMİŞ Engin DEVECİ	PREEKLAMPTİK GEBELERİN GÖBEK KORDONLARINDA MMP-2 EKSPRESYONUN İNCELENMESİ	226
Mohamed MİLOUĞ Houcine MİLOUĞ Mohamed MANKOUR, Abdelkader GOURBİ Abdelber BENDAOUĐ Abdelkader RAMİ Nassireddine BENHADDA	ANALYSIS OF PROPAGATION PHENOMENA OF CONDUCTED DISTURBANCES	231
İlkün Orbak	BORİK ASİTİN BETON KATKI ÜRÜNLERİNDE KULLANILABİLİRLİĞİNİN ARAŞTIRILMASI ve MALİYET ANALİZİNİN YAPILMASI	232
L. Brini A. Imgham Y. Naciri K. H'Maida A. Boulahya S. Driouech A. Bouziani A. Hsini M. Arahou M. Fekhaoui	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF PANI@HELIOTROPE LEAVES BIOCOMPOSITE WITH HIGH CLEAN-UP CAPACITY FOR ORANGE G DYE FROM AQUEOUS MEDIA	233
KAUSHIK S B L.R.K. Krishnan	SIGNIFICANCE OF INDUSTRIAL RELATIONS AND LABOUR MANAGEMENT IN PRODUCTIVITY ENHANCEMENT; MANUFACTURING INDUSTRY PERSPECTIVE	234
Sintayehu Assefa Abebe Ejigu Gemechu Nemera	THE MODERATING ROLE OF ENTERPRENEURIAL ORIENTATION IN THE EFFECT OF ANTECEDENTS ON EXPORT PERFORMANCE OF TEXTILE AND GARMENT EXPORTING ENTERPRISES IN ETHIOPIA	235
Alper Umut TOSUN	FARKLI İSTATİSTİKSEL ANALİZLER VE MAKİNE ÖĞRENMESİ YÖNTEMLERİ KULLANILARAK INTERNATIONAL STROKE TRIAL VERİ SETİNDEKİ 6. AYDAKİ OLAY TAHMİNİ	236
ALİ FARHADOV	28 MAYIS VE 23 NİSAN: TÜRK-İSLAM DÜNYASINDA LAİKLİĞE GİDEN YOL	249
İbrahim PAÇACI	İSLÂM HUKUKUNDA ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN DAYANDIĞI ESASLAR (Güç Dengesi ve Çıkar mı?!)	255
Kadir YILMAZ	MÜZED ÇOCUK SANAT ATÖLYELERİ PROJESİNİN VAN ŞEHİT İBRAHİM KARAOĞLANOĞLU ORTAOKULU ÖĞRENCİLERİNDEKİ YANSIMALARI	272
Osman ORAL	23 NİSAN 1920 SÜRECİNDE DİNİN PSİKOSOSYAL TEMELLERİNİN İNŞASI	272
Serhat TOPTAŞ	UNUTULMUŞ BİR DEĞER: ÇOCUK RADYO TİYATROSU	282
SADETTİN EROL	10-12 YAŞ FUTBOLCULARA UYGULANAN STATİK VE DİNAMİK CORE EGZERSİZ ÇALIŞMALARININ BAZI FİZİKSEL UYGUNLUK ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	283
Halil ÇELİK	VAHİY İNSAN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA KUR'AN'DA NASS-OLGU DİYALEKTİĞİ	288

İSLÂM HUKUKUNDA ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN DAYANDIĞI ESASLAR (Güç Dengesi ve Çıkar mı?)

(PRINCIPLES ON THE BASIS OF INTERNATIONAL RELATIONS IN ISLAMIC LAW
(Balance of Power and Interest?!))

Doç. Dr. İbrahim PAÇACI

Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, ORCID NO: <https://orcid.org/0000-0003-3376-0228>

ÖZET

Devletlerin oluşması ve dünya sahnesinde yer aldığı ilk andan itibaren, diplomatik, ticârî, kültürel ve askerî ilişkiler olduğu gibi menfaat çatışması veya ideolojik sebeplerle savaş ve benzeri hasmane ilişkiler de olmuştur. “Uluslararası ilişkiler” disiplini, I. Dünya Savaşından sonra *idealizm* eksenindeki tartışmalardan doğarak gelişmiştir. II. Dünya Savaşından sonra, devletler hukukuna ve uluslararası kuruluşlara olan güven yitirilmiş ve bunun sonucu olarak uluslar arası ilişkilerde idealizmin yerini realizm almıştır. II. Dünya savaşından sonra ortaya çıkan realist yaklaşımda, devletlerarası ilişkilerin çıkar ve güç üzerine kurulması benimsenmiştir. Uluslar arası ilişkilerde farklı nazariyeler ortaya konulsa da, günümüzde devletlerarası ilişkilerde realist görüş yaygınlaşarak, “uluslar arası ilişkilerde kalıcı dostluk yoktur, ulusal çıkar vardır” ifadesi sanki bir kural gibi benimsenerek her platformda dile getirilmeye başlamıştır.

İslâm devletler hukukunda uluslar arası ilişkilerin, kamu yararı/ maslahat prensibi üzerine bina edildiği söylenebilir. Nitekim İslâm bilginleri, eman, barış antlaşması, savaş ve benzeri uluslar arası ilişkilerin maslahat üzerine bina edileceğini belirtmişlerdir¹. Fakat maslahat prensibi, salt çıkar veya popüler ifadeyle “ulusal çıkar” değildir. Maslahat prensibi, İslâm’ın temel ilkeleri ve şer’î delillerle kayıtlı olup, ancak aksine şer’î bir delil bulunmaması durumunda delil olarak kullanılabilir. Dolayısıyla aksine delil bulunan veya İslâm’ın temel esaslarına aykırı olan bir durum, “ulusal çıkarlar” gerekçesiyle meşru görülemez. Çünkü Kur’ân’da “*Hakkın dışındaki her şey, ancak doğrudan sapmaktır.*” buyrulmaktadır².

Buna göre uluslar arası ilişkilerde “ulusal çıkarların”, adalet prensibi, yeryüzünün imarı ve temel hak ve hürriyetlerin sağlanıp korunması ilkeleriyle sınırlı olduğu söylenebilir. İslâm dini, insanların dünya ve ahiret yararlarını gözeterek bütün insanları kapsayan adaleti tesis etmeye gönderilmiştir. Dolayısıyla İslâm devletler hukukuna göre uluslar arası ilişkiler, günümüzde sıklıkla karşılaşılan çifte standarttan uzak, adalet temeline dayalı olmalıdır. Kur’ân’a göre insanın yaratılış amaçlarından biri de yeryüzünü imar etmek olduğu için, toplumlar; ahlak, bilim, teknoloji ve sanatla dünyayı bayındır kılmak; insanlığın ortak çıkarları doğrultusunda hayatı tehdit eden girişimleri engellemek için çalışmak ve işbirliği yapmakla yükümlüdür. Bu çerçeveden olarak devletler, dünya barışını bozan, insan hayatını ve insanca yaşamayı tehdit eden savaş, işgal, terör vb. faaliyetleri önlemek; ekolojik dengeyi bozan, sağlıklı ve sürdürülebilir hayatı tehdit eden çevre sorunları, israf vb. problemlerle mücadele etmek; insanların temel hak ve hürriyetlerini temin etmek ve korumak amacıyla işbirliği yapmakla yükümlüdür.

Anahtar kelimeler: Uluslar arası ilişkiler, maslahat prensibi, adalet, yeryüzünün imarı.

ABSTRACT

Since the formations of state sand their first place on the world stage, there have been diplomatic, commercial, cultural and military relations, as well as war and similar hostile relations due to conflict of interest or ideological reasons. The discipline of "international relations" developed after the First World War, arising from the discussions on the axis of idealism. After the World War II, trust in the law of state sand international organizations was lost, and as a result, realism took the place of idealism in international relations. In the realist approach that emerged after the World War II, it was adopted that the interstate relations should be based on interest and power. Although different theories have been put forward in international relations, the realist view in international relations has become wide spread to day and the

¹ Ebu Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebi'l-Kâsım el-Abderî, *et-Tâc ve'l-İklil li-Muhtasari Halil* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1398), 3/386; Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1982), 1/387-388; Şihâbüddin Ahmed b. İdrîs el-Karâfî, *ez-Zehira* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 3/450-451; Ebu'l-Berekât Sidi Ahmed ed-Derdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr (Hâşiyetü'd-Desûki ile birlikte)* (Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.), 206; Şemsüddin Muhammed b. el-Hatib eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'âni Elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1997), 4/344-346; Zekerîyya el-Ensârî, *Esne'l-Metâlib fi Şerhi Ravdi't-Tâlib* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 4/2; Muhammed Necib el-Mutî'î, *Tekmilatü Kitâbi'l-Mecmû' Şerhi'l-Mühezzeb li's-Şirâzi (Mecmû' ile birlikte)* (Cidde: Mektebetü'l-İrşâd, ts.), 21/373; Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğni (eş-Şerhu'l-Kebîr ile birlikte)* (Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, ts.), 10/518-519.

² Yûnus 10/32.

expression "there is no permanent friendship in international relations, there is national interest" has been adopted as a rule and started to be expressed in every platform.

It can be said that international relations in Islamic state law are built on the principle of public interest / maslaha. As a matter of fact, Islamic scholars have stated that international relations such as safety, peace treaty, war and similar international relations will be built on maslahat³. But the principle of maslaha is not mere interest or, in popular words, "national interest". The principle of maslahat is registered with the basic principles of Islam and shar'i evidence, but can be used as evidence if there is no shar'i evidence to the contrary. Therefore, a situation in which there is evidence to the contrary or that is against the basic principles of Islam cannot be considered legitimate on the grounds of "national interests". Because, in the Qur'an, "Everything except the truth is only a deviation from the straight." is commanded⁴.

According to this, it can be said that "national interests" in international relations are limited to the principles of justice, the construction of the earth, and the protection and protection of fundamental rights and freedoms. The religion of Islam was sent to establish justice that covers all people, by taking into account the interests of people in this world and in the hereafter. Therefore, according to Islamic state law, international relations should be based on justice, far from the double standards that are frequently encountered today. According to the Qur'an, one of the purposes of man's creation is to rebuild the earth, societies; improve the world with ethics, science, technology and art; is obliged to work and cooperate in order to prevent life-threatening attempts in the common interests of humanity. In this framework, states must fight against environmental problems, waste, etc., which disrupt the ecological balance, threaten healthy and sustainable life, by preventing activities such as war, occupation, terrorism, etc., which disrupt world peace and threaten human life; It is obliged to cooperate in order to ensure and protect the fundamental rights and freedoms of people.

Keywords: International relations, principle of maslaha, Justice, zoning of the earth.

GİRİŞ

İnsanın varlığını koruyup geliştirebilmesi için muhtaç olduğu araçları sağlayabilmesi ancak toplu yaşamasıyla mümkündür. Bunun için bazı filozoflar insanı, toplumsal bir varlık olarak tanımlamıştır⁵. Toplu hayatın getirdiği problemlerin neticesinde insanların varlıklarını devam ettirmesi; mülkiyet haklarını ve özgürlüklerini koruyabilmesi için devlet organizasyonuna ihtiyaç duyulmuştur⁶. İnsanlar bireysel bazda muhtaç oldukları araçları elde edebilmek için birbirleriyle ilişki kurmak zorunda olduğu gibi, toplumlar da ihtiyaçlarını karşılayabilmek için birbirine muhtaçtır. Başka bir ifadeyle devletlerarası ilişkiler zorunludur.⁷ Diğer taraftan uluslar arası ilişkilerde menfaat çatışması veya ideolojik ve dini gerekçelerle devletlerarasında hasmane ilişkiler de her dönemde olmuştur. Buna göre devletlerin birbirleriyle ilişkileri *dostâne*, *hasmâne* ve *tarafsız* olabilir.⁸

Devletlerarası ilişkilerin dayandığı esaslar konusunda farklı nazariyeler ortaya çıkmıştır. Özellikle II. Dünya savaşından sonra ortaya çıkan "realist yaklaşım"da, devletlerarası ilişkilerin çıkar ve güç üzerine kurulacağı esası kabul edilmektedir⁹. Günümüzde bu görüş yaygınlaşarak, "uluslar arası ilişkilerde kalıcı dostluk yoktur, ulusal çıkar vardır" şeklinde sanki bir kural gibi her platformda dile getirilmeye başlamıştır¹⁰. Bunun için, bir devletin diğerine karşı askeri ve ekonomik müdahalesine sıkça karşılaşılmaktadır.

Böyle bir ortamda İslâm hukukunda uluslar arası ilişkilerin dayandığı esasların belirlenmesi önem arz etmektedir. Uluslar arası ilişkilerde ölçü sadece güç dengesi ve ulusal çıkar mı olacaktır; yoksa bunu sınırlayan dinî, ahlâkî kurallar var mıdır? Bu tebliğde, İslâm hukuku açısından uluslar arası ilişkilerin

³el-Abderî, *et-Tâcve'l-İklil*, 3/386; İbnRüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/387-388; el-Karâfi, *ez-Zehira*, 3/450-451; ed-Derdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, 206; eş-Şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc*, 4/344-346; el-Ensârî, *Esne'l-Metâlib*, 4/2; el-Mutî'î, *Tekmilâtü'l-Mecmû'*, 21/373; MuvaffakuddînİbnKudâme, *el-Muğni*, 10/518-519.

⁴Yûnus 10/32.

⁵ Seyfullah Edis, *Medeni Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri* (Ankara, 1987), 4-5; Hatice Umut, *Fârâbî'nin Toplum ya da Devlet Görüşü*, "İnsan Doğası Temelinde Fârâbî'nin Toplum ya da Devlet Görüşü", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 14/27 (2009), 127-129.

⁶ Anıl Çeçen, "Devlet ve İnsan Hakları", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 6 (1989), 826; Umut, *Fârâbî'nin Toplum ya da Devlet Görüşü*, 187, 198-199.

⁷ Şemsettin Ulusal, *İslam Hukukunda Uluslar arası Andlaşmalar* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006), 80; Yaman - Çalış, *İslam Hukuku*, 167.

⁸ Ahmet Yaman, "İslam Hukukunda Devletlerarası ilişkilerin Temel Niteliği Müslümanların Tarih Tecrübeleri ve Doktriner Tartışmalar Bağlamında Bir Değerlendirme", *İLAM Araştırma Dergisi* 2/1 (1997), 23; Zülfiyar Durmuş, "Kur'an-ı Kerim'de Uluslararası İlişkiler", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2/2 (2002), 211.

⁹ Bülent Uğrasız, "Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/2 (2003), 139-140; Mitat Çelikpala, "Geçmişten Günümüze Vazgeçilemeyen Kavram: Ulusal Çıkar", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 23/1 (06 Haziran 2005), 440-441.

¹⁰ Çelikpala, "Ulusal Çıkar", 441; İdris Kardeş, "Mutlak Müttefik de Yoktur", *Yeni Aktüel* (10 2018); Ali Nur Kutlu, "Diplomaside 'Lord Palmerston kuralı'na karşı 'Vicdanlı Erdoğan ilkesi'", *Yeni Şafak* (27 Ekim 2013); Halil İbrahim Sincar vd., "Bakan Çavuşoğlu: Uluslararası ilişkilerde sürekli dost ya da sürekli düşman yoktur", *Anadolu Ajansı Gündem* (27 Şubat 2020); TÜBA, "Temel Kavramlar" (Erişim 22 Mart 2022), 4.

dayandığı esaslar belirlenmeye çalışılacaktır. Bu amaçla öncelikle uluslar arası ilişkilerin dayandığı esaslar konusunda kabul edilen görüşler sunulacak; daha sonra fikhî deliller, İslâm'ın temel ilkeleri ve maslahat/toplum yararı bağlamında konu değerlendirilecektir.

ULUSLAR ARASI İLİŞKİLERİN DAYANDIĞI ESASLAR KONUSUNDA GELİŞTİRİLEN NAZARİYELER

Uluslar arası ilişkileri açıklamak üzere pek çok nazariye geliştirilmiştir. Ancak uluslararası ilişkilerin dayandığı esaslar konusundaki tartışmaların ağırlığını, üç - dört ana ekseninde yapılan tartışmalar oluşturmaktadır. Söz konusu tartışmaların ilki 1930 ve 40'lı yıllarda süren idealizm-realizm tartışmasıdır. İkincisi, 1950 ve 60'lı yıllarda ağırlıklı olarak tartışılan gelenekselci teoriler-davranışsalcı teoriler tartışmasıdır. Üçüncü ve dördüncüsü 1980'ler ve sonrasında hâkim olan neorealizm ile neoliberalizm ve rasyonalist/pozitivist teoriler ile eleştirel/post-pozitivist teoriler tartışmasıdır.¹¹ Uluslar arası ilişkiler disiplini ilk tartışma idealizm-realizm tartışması olmakla birlikte, her zaman gündemde yerini korumuştur. Çünkü bu tartışma, daha sonra ortaya çıkan tartışmaların önünü açarak farklı tartışmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunun için idealizm-realizm tartışmasının etkisi, günümüzde de hâlâ devam etmektedir.¹² Bu sebeple söz konusu nazariyelerden idealizm ve realizm ile realizmin yeni bir versiyonu olan neo-realizm üzerinde durulacaktır.

Uluslararası ilişkiler disiplini, I. Dünya Savaşından sonra *idealizm* eksenindeki tartışmalardan doğarak gelişmiştir. İdealistler, I. Dünya Savaşından sonra, uluslar arası ilişkilerde devletlerin nasıl davranması gerektiği konusuna yoğunlaşmışlardır. II. Dünya Savaşından sonra, devletler hukukuna ve uluslararası kuruluşlara olan güven yitirilmiştir. Bunun sonucu olarak da uluslar arası ilişkilerde idealizmin yerini realizm almıştır.¹³

İdealizm

I. Dünya Savaşı bütün dünyada büyük bir felaket ve yıkım meydana getirmiştir. Savaşın sona ermesinin ardından, uluslar arası ilişkiler alanına ilgi duyan düşünürler, bir daha böyle büyük bir felaket yaşanmaması ve dünya barışının sağlanması için kafa yormuşlardır. İdealizm, işte böyle bir ortamda ve bu düşüncelerle doğmuştur. Uluslar arası ilişkilerde idealizm, liberal ve idealist yaklaşımların öne çıktığı; dünya barışı ve ülkelerin güvenliğinin Versay düzeni gibi kurumsal düzenlemelerle sağlanacağı kuramına dayanan bir nazariyedir. Bu nazariyenin temelleri aydınlanmadan gelen *ilerleme* fikrine dayanmaktadır. Ayrıca bu teori, liberalizmden de etkilenmiştir. Buna göre bireyler iyi ve rasyoneldirler. Dolayısıyla savaşların sebebi, devletlerin mutlakıyetçi, otoriter bir şekilde örgütlenmeleridir. Bu sebeple dünya barışının tesis edilebilmesi için, yönetimlerde demokratik olmayan uygulamaların sonlandırılması, gizli diplomatik temasların yerine açık diplomatik ilişkilerin kurulması, uluslararası hukuk sisteminin güçlendirilmesi gerekir.¹⁴

Bu ilkelerin hayata getirilmesine yönelik olarak, ABD Başkanı Wilson, uluslar arası sistemin demokrasi ve açıklık diplomasisi ekseninde yeni bir uluslararası kurumsallaşma çerçevesinde örgütlenmesi gerektiğini dile getirmiş ve bu görüşünün eyleme geçirilebilmesi için Milletler Cemiyetinin kurulmasına öncülük etmiştir. Ona göre Milletler Cemiyeti, kolektif güvenlik ilkesine dayanarak daha önceki dönemlerde hâkim olan güç dengesi yaklaşımlarının ortadan kalkmasını ve barış üzerine kurulu dünya düzeninin tesis edilmesini sağlayacak ve böylece savaşlar imkânsız hale gelecekti. Milletler Cemiyetinin önderliğinde uluslar arası ortam *akılcı* bir zemine oturacak ve böylece *ilerleme* gerçekleşecekti. İşte idealizmin önerileriyle gelişen bu uluslar arası kurumsallaşma, günümüzde de etkisini devam ettirmektedir.¹⁵

Milletler Cemiyeti projesince vurgulanan hukuk, politika, ahlak ve ekonomiyle ilgili problemleri araştırmak ve farklı medeniyetler arasında anlayışı geliştirmek amacıyla Wales Üniversitesi bünyesinde uluslararası ilişkiler kürsüsü kurulmuştur. Bu kürsüde çalışma yapan idealist akademisyenler, kürsünün kuruluş amacına uygun olarak çalışmalarını yürütmüşlerdir. Bunun için onlar, uluslar arası ilişkilere çok iyimser yaklaşmışlar; dünyanın nasıl olduğuyla ilgilenmemiş, daha çok nasıl olması gerektiğine yoğunlaşmışlardır. Çalışmalarında eklettik bir metot izlemişler; yeni ve farklı bir bütün meydana getirmek amacıyla diğer bilim dallarından kavramlar ödünç almışlardır.¹⁶ İdealizm çerçevesinde oluşturulan uluslar arası kurumsallaşma,

¹¹ Sezgin Kaya, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 63/3 (2008), 87-88; Tayyar Arı, "Uluslararası İlişkilerde Büyük Tartışmalar ve Post-Modern Teoriler", *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2 Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar* (Bursa: DORA, 2014), 2-3; Cihan Daban, "Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmaların Yönteme Etkisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 27 (31 Temmuz 2017), 208-209.

¹² Daban, "Teorik Tartışmalar", 209.

¹³ Uğrasız, "İdealizm ve Realizm", 139-140; Arı, "Post-Modern Teoriler", 3-4; Daban, "Teorik Tartışmalar", 191-192; Birkan Ertoý, "Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm", *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2019), 2-3.

¹⁴ Aydın Mustafa, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 51/1 (1996), 91-92; Uğrasız, "İdealizm ve Realizm", 141; Arı, "Post-Modern Teoriler", 3-4; Daban, "Teorik Tartışmalar", 210.

¹⁵ Uğrasız, "İdealizm ve Realizm", 141-142; Daban, "Teorik Tartışmalar", 210.

¹⁶ Mustafa, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım", 91.

misyoncu-normatif çalışma imkânının yanında; ulus-devlet yapısını aşarak uluslar arası toplumu oluşturmak amacıyla çok sayıda çalışma imkânı sağlamıştır. Bu dönemdeki çalışmalar açıklayıcı olmaktan ziyade betimleyicidir. Betimleyici bir metot benimseyen idealizm, realistler tarafından önemli eleştirilere maruz kalmıştır.¹⁷

Realizm

İdealistlerin savunduğu Milletler Cemiyetinin II. Dünya Savaşını öngörememesi ve engelleyememesi onların sonunu hazırlamış ve savaşın ardından realizm uluslar arası ilişkilerde hâkim olmuştur. Realizm, II. Dünya Savaşından sonra ABD tarafından yapılan askerî harcamaları meşrulaştırdığı için Anglo-Amerikan bir teori olarak değerlendirilmektedir.¹⁸ Realizm, uluslar arası ilişkilerin özünü, güç ve çıkar mücadelesi olarak görür. Dolayısıyla onlara göre savaşlar olağan bir durumdur. Realist görüşe göre insanın tabiatında bulunan bencillik ve iktidar hırsı, güçlü ve egemen olma gibi duygular, devletlerarası ilişkilere de yansır. Fertler kendi çıkarları peşinde koştuğu gibi, uluslar arası sistemin aktörlerini oluşturan devletler de çıkarları doğrultusunda hareket ederler.¹⁹

Realistler devlet politikasını, *yüksek politika* ve *düşük politika* olmak üzere ikiye ayırmışlardır. ***Yüksek politika***, askerî ve güvenlik konularına yönelik politikalarlardır. Realistler güç, çıkar ve ulusal güvenlik gibi konulara önem verdiklerinden buna yüksek politika demişlerdir. ***Düşük politika*** ise, bunların dışında kalan ekonomik, sosyal ve kültürel konulara yönelik politikalarlardır.²⁰ Realist açısından devletlerin nihaî amacı, anarşik ortamda düşmanlara karşı güvenliklerini sağlamaktır. Bunun için devlet politikasını, ulusal güvenliği sağlayabilecek güç hesapları belirler. Buna göre dış politikanın belirlenmesinde kendi durumundan hoşnut olan devletler, mevcut durumlarını korumaya çalışırken; memnun olmayanlar yayılcı bir politika benimserler. Gerçekçi politikaya uygun olarak ittifak yapılır ve/veya bozular, yeni dostluklar tesis edilir ve/veya eski dostluklar bozular. Bu yaklaşıma göre, dış politika analizi, ulusal çıkarlara indirgenmiştir. Ulusal çıkarlarla güç arasında sıkı bir ilişki vardır. Devlet adamları, ulusal çıkarları savunurken ülkesinin gücünü esas alarak hareket etmelidir. Çünkü devletler, sadece güçleriyle orantılı ve uyumlu olan ulusal çıkarlarını savunabilirler. Buna göre devletler, çıkarlarını kendi kuvvetlerine uyumlu hale getirirlerse, hedeflerini gerçekleştirebilir ve maksimize edebilirler.²¹

Uluslar arası ilişkilerde realist yaklaşım, II. Dünya Savaşından sonra hâkim olmakla birlikte, kökeni devlet ve güç odaklı bir yaklaşımı benimseyen ve amacı gerçekleştirmek için her yolu mubah sayan Machiavelli ve Hobbes'un düşüncelerine dayanmaktadır. Machiavelli'ye göre devletlerarasında doğal ve gerekli bir düşmanlık bulunmaktadır. Bunun sonucu olarak da, birinin çıkarının gelişmesi, diğerinin zararındır.²² Ona göre, şehir devletlerinin dağılma sebebi, güçlü ve merkezi bir otoritelerinin olmamasıdır. Machiavelli bu görüşüyle realizmi etkilemiştir. Realizmin II Dünya Savaşından sonra önem kazanmasına yol açan sebeplerden biri de, büyük devletlerin küçük devletlerin kolaylıkla işgal edilmesidir. Nitekim Nazi Almanya'sı, Avrupa kıtasında etrafındaki ülkeleri kısa zamanda ele geçirerek doğuya yönelmiştir. Nazi Almanya'sının, güçlü ordusuyla bunu gerçekleştirmesi, realizmin kök salmasına sebep olmuştur.²³

Realistler de, idealistler gibi, çatışma ve savaşların önlenmesi konusunda ilgilenmiştir. Fakat realistlere göre savaşın önlenmesinin yolu, idealistlerin savunduğu gibi ahlakî kurallar ve kurumsal yapılanmalar değildir. Bunun tek yolu, caydırıcı güç dengesi veya dünyanın polisliğine soyunan güçler uyumudur. Devletlerarası ilişkilerin kaynağını teşkil eden güç mücadelesi, devletlerarasında güç dengesi meydana getirerek uluslar arası kaotik ortamı sonlandıracaktır. Bu fikirler akademik çevre tarafından o kadar benimsendi ki, 1945'den sonra realizm uluslar arası ilişkiler alanında dominant yaklaşım haline geldi. Özellikle soğuk savaşın etkilerinin hissedildiği 1950'li yıllarda, realist düşünceler hiç sorgulanmadı ve güç teorileri uluslar arası ilişkileri açıklamada doğal görüldü.²⁴

Realizmin gelecekle ilgili öngörülerinde başarısız olduğu ve dünyayı tek bir sistem olarak görmesi, uluslar arası ortamdaki diğer unsurları göz ardı etmesi, ekonominin de en az askerî güç kadar önemli olduğunu kavrayamaması ona yöneltilen büyük eleştirilerden bir kısmıdır.²⁵ Realizme yönelik eleştirilere rağmen bu

¹⁷ Daban, "Teorik Tartışmalar", 210-211; Uğrasız, "İdealizm ve Realizm", 142.

¹⁸ Sertif Demir - Ali Bilgin Varlık, "Realist ve Liberal Teorilerde 'Güç' Anlayışı", *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar* (İstanbul: Beta, 2013), 71-72.

¹⁹ Arı, "Post-Modern Teoriler", 4; Uğrasız, "İdealizm ve Realizm", 143; Mücahit Özdoğan, "Realizm ve Neorealizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışının Değerlendirilmesi", *Güvenlik Bilimleri Dergisi* 8/1 (2019), 5-6.

²⁰ Demir - Varlık, "Realist ve Liberal Teorilerde 'Güç' Anlayışı", 78; Özdoğan, "Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışı", 6.

²¹ Demir - Varlık, "Realist ve Liberal Teorilerde 'Güç' Anlayışı", 70-71; Uğrasız, "İdealizm ve Realizm", 143-144; Mustafa, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım", 93; Ertoy, "Neoklasik Realizm", 4-5; Çelikpala, "Ulusal Çıkar", 440-441; Arı, "Post-Modern Teoriler", 4-5; Özdoğan, "Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışı", 6-7.

²² Özdoğan, "Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışı", 6; Arı, "Post-Modern Teoriler", 5; Mustafa, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım", 92; Çelikpala, "Ulusal Çıkar", 445.

²³ Özdoğan, "Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışı", 6.

²⁴ Mustafa, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım", 93-94.

²⁵ Özdoğan, "Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışı", 7.

teori, 1970'lerde kendisini yeniden formüle edinceye kadar hâkimiyeti kesintisiz olarak devam etmiştir. 1940'tan 70'li yıllara kadar uluslar arası ilişkiler ve dış politika alanında yapılan çalışmaların önemli bir bölümü realist çalışmalardan oluşmaktadır.²⁶

Neo-realizm

Realizme getirilen eleştiriler, onun kendisini yenilemesine; neo-realizmin ortaya çıkmasına etki etmiştir. Neo-realizm tarafından getirilen temel değişiklik, tarihselci bakış açısını terk ederek, yapısalcı bir bakış açısı benimsemesidir. Bunun için bu nazariyeye, *yapısalcı realizm* de denmektedir. Bu teori sahipleri, sistem ve yapıya vurgu yaptıkları için, araştırmanın merkezine büyük güçleri yerleştirmişlerdir. Neo-realizm, klasik realizmden farklı olarak, bilim felsefesinin ilkelerini benimsemiştir. Ayrıca o, bireysel kabullerden uzaklaşıp uluslararası sisteme ağırlık vermiştir. Klasik realizmde benimsenen inceleme yönteminde “güç politikası” ve “kendine yardım” esas alınırken; neo-realizm analizlerinde “güç” amaç olarak değil, bir araç olarak görülür ve “kendine yardım” esas da yapısal/sistemsel analiz olarak ortaya çıkar.²⁷

Neo-realistlere göre de, uluslar arası sistem anarşik bir yapıya sahiptir. Fakat bunlar anarşinin sebebini, klasik realistler gibi insan tabiatı olarak görmez, uluslar arası sistemin yapısı olduğunu ileri sürerler. Klasik realizm, savaşların sebebini insanın tabiatı ve devletlerin ulusal çıkarları peşinde koşmalarıyla açıklarken; neo-realizm savaşların uluslararası sistemin anarşik yapısından kaynaklandığını söylemiştir. Neo-realistlere göre, korkmak, şüphelenmek, güvensizlik gibi duygular insanın tabiatından değil, uluslar arası sistemin anarşik yapısından kaynaklanmaktadır. Bu anarşik yapıda, savaşları durduracak bir düzenleme veya organ bulunmadığı için çatışmalar olacaktır. Hatta toplumlar birbirine iyi niyetle yaklaşıyorlar bile çatışma kaçınılmazdır. Burada anarşiden kastedilen, hukukun çiğnenmesi ve kargaşa hâli değil; uluslar arası sistemde devletleri zorlayan üstün bir otorite bulunmamasıdır.²⁸

Neo-realistler, güvenlik yaklaşımında şüpheyi öne çıkarırlar. Devletlerin bekalarını muhafaza etmek için, her zaman şüpheli olmaları gerekir. Ancak devletin tehdit algılamasında, karşı tarafın niyeti de önemlidir.²⁹

Neo-realizm, askerî güvenlikle birlikte ekonomik güvenliğe de önem verir. Onlara göre “güç”, devletin askerî gücünün yanında, diğer ekonomik, politik, teknolojik, sosyal ve benzer diğer kapasitelerini kapsamaktadır. Onların bu tercihi yapmalarında, ABD'nin askerî üstünlüğe sahip olmasına rağmen Vietnam Savaşı'nda istediği sonucu elde edememesi, Arap-İsrail Savaşları sebebiyle 1973 Petrol Krizinin yaşanması ve dağılan Sovyetler Birliği'nin askerî güce önem verip ekonomiyi göz ardı etmesi etkili olmuştur.³⁰

Neo-realizm, analizlerinde güce çok fazla vurgu yaptığı için eleştirilmiştir. Onlar, realistler tarafından kabul edilen “güçlünün kendi uygulamalarına meşruiyet kazandırma” tezini, “güçlünün hukukunu yaratma” tezine taşımışlardır. Neo-realistlerin eleştirildiği hususlardan biri de, klasik realistlerde olduğu gibi, *yüksek politika* ve *düşük politika* ayırımına giderek, güvenlik ve askeri konuları yüksek politika; ekonomi, ticaret, çevre gibi konuları ise düşük politika olarak kabul etmeleridir. Aynı şekilde uluslar arası sistemin üstlendiği rolü abartıp, devlet davranışlarını yeterince açıklayamamaları da eleştirilen konulardandır. Yine onlara yöneltilen eleştirilerden biri de, Soğuk Savaş sona erdikten sonra *yeni dünya düzeninin* kurulmasında ve 11 Eylül saldırılarından sonra meydana gelen gelişmeleri doğru olarak tahlil edememeleri ve tek yanlı bir ABD dış politikasının benimsenmesine altyapı oluşturmalarıdır.³¹

Diğer Nazariyeler ve Değerlendirme

Bu ana akım nazariyelerin dışında bir takım teoriler daha geliştirilmiştir. Bu teorilerden biri plüralizmdir. Genel olarak *plüralizmde* devletin alt öge ve aktörlerden oluşan bir yapı olduğu kabul edilir ve uluslar arası ilişkiler de çok aktörlüdür. Bunun yanında bu nazariyenin geri planında liberal felsefenin özgürlükçü yönü bulunmaktadır. Bu sebeple plüralizm, liberalizm olarak da ifade edilmektedir. Plüralist nazariyeler, devlet dışında aktörler kabul eder. Bu nazariyeler bireyi, ulusal ve uluslar arası baskı gruplarını, uluslar aşırı örgütleri ve uluslar arası örgütlenmeleri, uluslar arası ilişkilerin aktörleri sayarlar. Plüralistlere göre uluslar arası ilişkilerin gündemi çeşitlenmiştir; sadece güvenlik konularından oluşmaz. Buna göre her türlü ticari ilişkiler, spor, turizm ve diğer toplumsal ilişkilerin hepsi uluslar arası ilişkilerin gündemini oluşturur.³²

Uluslar arası ilişkileri inceleyen nazariyelerden bir diğeri *globalizmdir*. Uluslar arası ve dış politikanın global çerçevede ele alındığı *globalizmde*, tarihsel perspektif vazgeçilmez kabul edilmektedir. Dolayısıyla

²⁶ Demir - Varlık, “Realist ve Liberal Teorilerde ‘Güç’ Anlayışı”, 71-72, 74-75; Arı, “Post-Modern Teoriler”, 9.

²⁷ Demir - Varlık, “Realist ve Liberal Teorilerde ‘Güç’ Anlayışı”, 75-76; Ertoý, “Neoklasik Realizm”, 8.

²⁸ Demir - Varlık, “Realist ve Liberal Teorilerde ‘Güç’ Anlayışı”, 75-76; Özdoğan, “Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışı”, 9-10; Ertoý, “Neoklasik Realizm”, 7-8.

²⁹ Özdoğan, “Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışı”, 9.

³⁰ Özdoğan, “Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışı”, 9; Demir - Varlık, “Realist ve Liberal Teorilerde ‘Güç’ Anlayışı”, 77.

³¹ Demir - Varlık, “Realist ve Liberal Teorilerde ‘Güç’ Anlayışı”, 78.

³² Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika* (Bursa: Alfa Akademi Basım Yayım Dağıtım, 2017), 104-105; Mustafa, “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım”, 83-84; Abdül'âlî Abdülkadir, “Muhâdârâtü Nazariyyâtü'l-'Âlâkâtü'd-Devliyye” (Câmi'atü Sa'îde dr. Mevlây et-Tâhir, 2009), 28.

günümüz olaylarının tam olarak anlaşılabilmesi, ancak tarihsel perspektiften bakmakla mümkündür. Globalistlere göre, uluslar arası ilişkilerin temel dinamiği ekonomik ilişkilerdir ve çağdaş dünya sisteminin gelişimi ve işleyişi, ancak bunlarla anlaşılabilir.³³

Bu nazariyelerden biri olan *davranışsalcılığın*, uluslar arası ilişkiler teorisinden daha çok metodoloji önerisi olarak kabul edilmesi mümkündür. Davranışsalcı/kantitatif yaklaşımı benimseyen düşünürler, kesin bilimsel kanıtlara dayanmak gerektiğini savunurlar. Onlar, gözleme dayalı tabii bilimler alanında geliştirilen araştırma metotlarının sosyal bilimlere uyarlanmasını mümkün görmüşler; matematiksel ve istatistiksel verileri, ileri matematik tekniklerini ve bilgisayar programlarını uluslar arası ilişkilerde çokça kullanmışlardır. Davranışsalcılık ne olması gerektiği veya potansiyel olarak ne olabileceği üzerinde durmak yerine, daha çok ne olduğunu açıklamaya çalışmışlardır.³⁴

Söz konusu teorilerden biri olan *post-modernizmin*, *post-pozitivizm*, *post-yapısalcılık* ve *feminizm* gibi alt kategorileri ayrılması mümkündür. Bu yaklaşım, uluslar arası ilişkiler alanında problemlere çözüm üretecek analiz ve teoriler sunmak yerine, bu alanda geliştirilen teorileri eleştirmiştir. Post-pozitivistler, analizlerini sadece gözlemlenebilen olgulara indirgeyen pozitivistleri tenkit etmişler; onların bu yaklaşımının uluslar arası ilişkiler alanında yapılacak çalışmaları sınırlandırdığını söylemişlerdir. Bunun sonucu olarak da pozitivist yaklaşıma göre gözlemlenmesi mümkün olmayan ve sınırları aşan uluslar arası ilişkiler analiz dışında kalmaktadır. Aynı şekilde sebep-sonuç ilişkisi dâhilinde ele alınması mümkün olmayan sosyal faktörler de analizlerde ihmal edilmektedir. Post-pozitivistlerin, pozitivistlere yönelttiği eleştirilerden biri de, onların sosyal bilimlerde teorilerin değerden arındırılması ve objektif olması gerektiğini ileri sürmeleridir. İşte *post-pozitivistler*, pozitivistlerin ihmal ettiği bu unsurları analizlerine dâhil ederek, onların eksikliklerini tamamlamaktadırlar.³⁵

Uluslar arası ilişkileri inceleyen nazariyelerden bir diğeri de *konstrüktivizm*dir. Uluslar arası ilişkiler alanının yazılan eserler incelendiğinde, tek bir konstrüktivizm türü olmadığı; çok sayıda konstrüktivist yaklaşımın bulunduğu görülür. Konstrüktivizm, pozitivist epistemoloji ve post-pozitivist ontolojiyi benimsediği için ikisi arasında bir yol olduğu söylenebilir. Konstrüktivizm bir taraftan pozitivistler gibi tabiat ile toplumu bir kabul ederken, diğer taraftan toplumun kendisine ait ontolojik yapısı olduğunu savunur. Bu nazariyenin en belirgin özelliği, uluslar arası aktörlerin kimliklerinin ve bunların çıkarlarının toplumsal olarak inşa edildiğinin varsayılmasıdır. Konstrüktivist görüş, yeni dünya politikasını oluşturan normatif ve kurumsal değişimin anlaşılmasını sağlamaktadır. Konstrüktivizm, siyasî eylemin belirlenmesinde normatif ve maddî unsurları birlikte dikkate alır. Konstrüktivistler sosyal hayata ilişkin üç temel esasa bağlı kalmışlardır: *a)* Bunlar normatif ve fikri yapılara önem verdikleri kadar, maddî yapılara da önem vermişlerdir. *b)* Konstrüktivistlere göre kimlikler çıkarları, dolayısıyla eylemleri belirlemektedir. Bunun için onlar, birey ve devletlerin toplumsal kimliklerine odaklanır ve kimliklerin maddî olmayan unsurlar tarafından nasıl belirlendiğine önem verirler. *c)* Konstrüktivistlere göre, yapı ve aktörler karşılıklı olarak birbirlerinden etkilenirler.³⁶

Feminizm çok boyutu olan bir dünya görüşüdür. Bu yaklaşım, yeni gelişmekte olan bir alan olup içinde farklı görüşler barındırmaktadır. Feminizm, kadınların tecrübe, görüş ve eylemlerinden ortak bir gelecek oluşturmayı amaçlayan bir nazariyedir. Farklı feminist yaklaşımlar söz konusudur. Bunlardan *empirik feministler*, uluslar arası ilişkilerin empirik yönünü merkeze alarak feminizm ve cinsiyet konularını ele alırlar. *Analitik feminizm* ise, uluslar arası ilişkilerin kurucu yönünü merkeze alarak, uluslar arası ilişkilerin cinsiyet konusuna yaklaşımına bakar. *Normatif feministler* ise, toplumsal ve siyasal değişimi sağlamak amacıyla bir nazariye oluşturmada normatif bir gündem benimserler.³⁷

Görüldüğü gibi, uluslar arası ilişkiler alanında dinamik bir teorik tartışma mevcuttur. Uluslar arası ilişkilerde ortaya çıkan yeni gelişmeler, daha önce geliştirilen nazariyelerin kabul ettiği varsayımları test etme imkânı sağlamaktadır. Bunun da etkisiyle uluslar arası ilişkilerde ortaya çıkan yeni gelişmeleri açıklayamayan nazariyeler ya kendilerini geliştirmekte, ya da yerlerini yeni nazariyelere bırakmaktadır. Nitekim Soğuk Savaşın sona ermesinde sonra meydana gelen gelişmeler, geleneksel/pozitivist teoriler tarafından açıklanamadığı için, post-modern teorilere ilgi arttırmıştır.

Uluslar arası ilişkiler alanında geliştirilen nazariyeler, idealizm dışarıda bırakılırsa, ilişkilerin nasıl olması gerektiği ve norm koyma amacına yönelik olmayıp, uluslar arası ilişkileri açıklamaya yöneliktir. Devletler

³³ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 105-107; Mustafa, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım", 84.

³⁴ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 108-109; Arı, "Post-Modern Teoriler", 7-8; Mustafa, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım", 77,79.

³⁵ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 111-116; Arı, "Post-Modern Teoriler", 23-24; Daban, "Teorik Tartışmalar", 217-218.

³⁶ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 116-120; Arı, "Post-Modern Teoriler", 32-35; Kaya, "Konstrüktivist Yaklaşımlar", 89, 92.

³⁷ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 122-125; Arı, "Post-Modern Teoriler", 38, 40-42; Mustafa, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım", 111-112; Abdülkadir, "Muhâdârâtü Nazariyyâtü'l-Âlâkâti'd-Devliyye", 47.

ise, uluslar arası ilişkilerinde, reel-politik tercihlerde bulunmaktadır. Nitekim uluslar arası çalışmalarda 1940'tan 70'li yıllara kadar realizm hâkim olmuştur. Realizme yönelik eleştiriler üzerine, 1970'lerde kendisini yeniden formüle etmiştir. Bunun için, devletlerin uluslar arası ilişkilerde tercih ettikleri dış politikaların kısaca neler olduğuna işaret edilmesinde yarar bulunmaktadır.

DEVLETLERİN DIŞ POLİTİKA TERCİHLERİ

Devletler, ulusal çıkarlarını maksimize etmek ve güç dengesini sağlamak amacıyla uluslar arası ilişkilerde politika tercihlerinde bulunmaktadırlar. Bu başlık altında, devletlerin dış politika tercihleri veya dış politika stratejileri kapsamında “yalnızcılık”, “tarafsızlık”, “bağlantısızlık”, “güç dengesi”, “emperyalizm”, “prestij”, “statüko” ve “ittifak” politikaları kısaca açıklanacaktır.

Yalnızcılık Politikası

Yalnızcılık politikası, uluslar arası problemlerin çözümüne aktif olarak katılmama; diğer devletlerle diplomatik ve ticari ilişkilerini en alt düzeyde tutma politikasıdır. Bu politikayı uygulayan devlet, askeri ittifak yapmaktan ve diğer devletlerin kendi ülkesinde askeri faaliyet yürütmesine kolaylık sağlamaktan uzak durur. Yalnızlık politikası, uluslar arası ilişkilerde *infirrat politikası*, *ayrı durma politikası*, *izolasyonizm* ve *Monroe Doktrini* terimleriyle de ifade edilmektedir. Bir devletin böyle bir politika izlemesi, güvenlik ve bağımsızlığını ancak bu yolla koruyabileceğine inanmasına dayanmaktadır. Yalnızcılık politikası uygulamak isteyen devletin öncelikle kendine yeterli olması ve kendi güçleriyle ülke savunmasını yapabilecek durumda olması; ayrıca coğrafik ve topografik özelliklerinin bu politikaya uygun olması gerekir. Buna göre yalnızcılık politikası takip eden devlet, uluslar arası ortamı kendi hedefleri için değiştirmeyi düşünmeyen; askeri, ekonomik ve sosyal açıdan kendine yeterli bir devlettir.³⁸

Tarafsızlık Politikası

Uluslar arası ilişkilerde tarafsızlık, genel anlamda, diğer ülkeler arasında savaş çıkması durumunda, savaşın dışında kalıp savaştan taraflara askeri anlamda kolaylık sağlamamayı ifade etmektedir. Bununla birlikte teknik anlamda hukukî bir statü olan tarafsızlıkta, hem tarafsız devletlere, hem de savaşın taraflarına, uluslar arası hukuk bazı hak ve ödevler öngörmektedir. Bu çerçeveden olarak 1907 yılında La Hay konferansında tarafsızlık konusu değerlendirilerek, tarafsız devletlerin hak ve ödevlerini belirlemiştir. Tarafsızlığın, hukuki bir statü olarak kabul edilen teknik anlamda tarafsızlık sayılabilmesi, dolayısıyla söz konusu haklara sahip ve ödevlerle yükümlü olabilmesi için, savaş ortaya çıkmadan önce veya savaş sırasında ilan edilmesi gerekir.³⁹

Tarafsızlık *geçici tarafsızlık* ve *sürekli/daimi tarafsızlık* olmak üzere iki gruba ayrılır. **Geçici tarafsızlık**, bir devletin diğer devletler arasında çıkan/çıkacak bir savaşta, tarafsız kalacağını bildirmesidir. Bu bildirim, savaş sırasında olabileceği gibi, henüz savaş başlamadan devletlerin arasında gerilim ortaya çıktığında da olabilir. Aynı şekilde tarafsızlık durumu, barış zamanında birtakım antlaşmalar yapılarak da sağlanabilir. Bu tarafsızlık, savaş süresiyle sınırlı olup, tarafsız ülkenin, savaştan taraflara savaşa karışmayacağını ve onlardan birine askeri ve ekonomik kolaylık ve imkanlar sağlamayacağını taahhüt etmesidir. Tarafsızlık iradi bir durum olup bağlayıcı değildir. Dolayısıyla tarafsız devlet, savaş esnasında tarafsızlığını bozup savaşa katılabilir. **Sürekli tarafsızlık** ise, iki veya daha fazla devletin, çeşitli sebeplerle bir devleti tarafsızlık statüsüne zorlamasıdır. Geçici tarafsızlıkta devlet, kendi iradesiyle tarafsızlık statüsünü benimserken, sürekli/daimî tarafsızlıkta devlet kendi iradesi dışında tarafsızlığa zorlanmaktadır. Buna göre sürekli tarafsızlıkta, devletin egemenliğine müdahale ve bağımsız karar almasını belli ölçüde kısıtlama söz konusudur. Sürekli tarafsızlık statüsüne sahip devlet, sadece kendi ülkesine saldırı olması durumunda, bunu engellemek ve/veya savmak amacıyla silahlı kuvvetleriyle müdahale edebilir.⁴⁰

Bağlantısızlık Politikası

Bağlantısızlık, II. Dünya Savaşından sonra gelişmekte olan üçüncü dünya ülkeleri tarafından benimsenen siyasi bir akım olup, soğuk savaş döneminde birbirleriyle rekabet içinde olan siyasî ve ideolojik ittifaklara tepki olarak ortaya çıkan bir harekettir. Bağlantısızlık stratejisini benimseyen devletler, söz konusu siyasi ve ideolojik bloklara katılmamayı prensip edinmekte; imkânlar ölçüsünde bağımsız kalma iradesini ortaya koymaktadır. Bunun için bağlantısız devletler bir takım konularda bloklardan birini diğerinden çok destekleyebilmektedir. Ancak iki bloktan birini tamamen desteklemekten veya bloğun önderine açıkça arka çıkmaktan kaçınmışlardır. Buna karşılık bağlantısız devletler kendi aralarında, askeri, ekonomik ve ideolojik

³⁸ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 247-251; Murat Yılmaz, *ABD'nin Ulusal Güvenlik Strateji Belgeleri Üzerinden Amerikan Stratejik Kültürünün Nitel Analizi* (Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020), 39-40; Ahmet Hüsrev Çelik, “Türk Dış Politikasının Niteliği Üzerine Kavramsal Bir Tartışma: Değerli Yalnızlık mı, Şuurlu Dinamizm mi?”, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/2 (23 Temmuz 2016), 70-73.

³⁹ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 253-254; Yılmaz, *Amerikan Stratejik Kültürü*, 41-42.

⁴⁰ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 254-258.

işbirliği yapabilmektedir. Genel kural bu olmakla birlikte, bağlantısız devletlerin bağımsız davranmadıkları şeklinde eleştiriye maruz kaldıkları da görülmektedir.⁴¹

Güç Dengesi Politikası

Güç dengesi politikası, devletler tarafından amaçlarına ulaşabilmek ve çıkarlarını gerçekleştirebilmek için farklı ve çelişkili anlamlarda kullanılan bir kavramdır. Dolayısıyla bu politikanın, her duruma uygun düşen bir politika olduğu söylenebilir. Güç dengesi, bazen gerçekten *güç dağılımındaki denge* anlamında kullanılmaktadır. Bu durumda güç dengesi, bir devletin veya devletler grubunun gücü ile diğer devlet veya devletler grubunun gücünün dengelendiği durumu ifade etmektedir. Bazen güç dengesi politikası ile *dengelessiz bir durum* da kastedilmektedir. Devletler güç dengesi politikası uygularken, gerçekten güç dağılımındaki dengeden çok kendi yararına olan dengeyi kast ederler. Güç dengesi politikası uygulayan devlet bununla, diğer devleti veya devletleri etkisiz hale getirebilecek, kendisinin ise serbest hareket etmesini sağlayacak güce sahip olmayı arzu etmektedir. Bazen de güç dengesi ile herhangi bir zamanda uluslar arası alandaki *güç dağılımı* kastedilmektedir. Bunların dışında bazen bir *denge oluşturmak*, bazen de *var olan dengeyi sürdürmek* amacıyla yürütülen politikayı ifade etmek üzere güç dengesi kavramı kullanılmaktadır. Burada dengelenmeyen gücün tehlikeli olacağını kabul etmekte ve tehlikenin önlenmesi için, bu gücün başka bir güçle dengelenmesine yönelik politikalar izlenmektedir. Buna göre güç dengesi politikasının amacı, ulusal çıkarları korumak, varlığı devam ettirmek ve istikrarı sağlamaktır. Ayrıca güç dengesi bazen, mevcut güç durumuna yönelik izlenen politikayı ifade etmektedir. Bu durumda güç dengesinin anlamı, güç mücadelesiyle aynı olmaktadır. Morgenthau'ya göre güç dengesi politikası, gerçek bir denge durumu veya kendi lehine bir durum oluşturmak ya da aleyhine oluşacak durumu engellemek amacıyla takip edilen politikadır. Ve ona göre, güç dengesi politikasının temel araçları, *böl ve yönet*, *silahlanma*, *toprak paylaşımı* ve *ittifak* oluşturmaktır. Bu dört unsura, *savaş* ve *askeri araçların* da dâhil edilmesi gerekir.⁴² Güç politikasının uluslar arası alanda farklı yansımaları, ifadeleri bulunmaktadır:

Statüko Politikası

Statüko terimi, barış antlaşması çerçevesinde, bir ülkenin işgal edilen topraklarının geri alınması ve savaştan önceki duruma geri dönülmesi anlamına gelmektedir. **Statüko politikası** ise, belli bir zaman diliminde, güç dağılımını muhafaza etmek ve sürdürmektir. Bu tanıma göre statüko politikası, güç dengesine benzemektedir. Fakat güç dengesinden farklı olarak, savaş sonrası politikası olarak bilinmektedir. Bunun sebebi devletlerin, antlaşma, ittifak ve diğer sözleşmelerle statükoyu aralarında korumak istemeleridir. Zaten barış antlaşması imzalamamanın amacı da, zafer veya mağlubiyet gibi savaşın sonuçlarının güç dağılımında meydana getirdiği değişikliklerin hukuki terimlerle ifade edilmesi ve yeni güç dağılımını istikrara kavuşturulmasıdır.⁴³

Emperyalizm Politikası

Emperyalizm kavramı, belli bir dış politikayı ifade etmek yerine, karşı politikayı küçümsemek amacıyla polemik yapmak için kullanılması yaygınlaştığı için tam bir tanımının yapılması zordur. Bunun için karşı olunan her politika veya davranış, politikanın niteliğine bakılmaksızın emperyalizm veya emperyalistçe olarak nitelendirilmektedir. Mesela Ruslara karşı olanlar, bunların dış politikada yaptıkları her şeyi emperyalistçe davranış sayarken, ABD'den hoşlanmayanlar da Amerikan emperyalizminden bahsederler.⁴⁴

Hans J. Morgenthau'ya göre emperyalizm, "iki veya daha fazla devlet arasındaki güç ilişkilerini değiştirmeyi ve statükoyu kendi lehinde bozmayı amaçlayan dış politikalar"dır". John A. Hobson'a göre emperyalizmin kaynağı, kapitalizm içindeki yanlış uygulamalardır. Çünkü küçük varlıklı bir kesimin servet ve kazancı ihtiyaçlarından aşırı fazla iken, büyük bir kesim ihtiyacı olan ürünleri bile alacak güce sahip olmayan yoksullardır. İç piyasada tüketilmeyen mal ve kullanılmayan sermaye için yeni pazar ve yatırım yerleri aranması emperyalizme yol açmaktadır. Lenin'e göre emperyalizm, tekellerin ve finansal kapitalin hâkim olduğu, sermayenin dışa aktarılmasının önem kazandığı, uluslar arası tröstlerin dünyayı paylaştığı ve ülkelerin tamamının büyük kapitalist ülkelerce paylaşıldığı kapitalizmdir. Schumpeter'e göre emperyalizm, sınırsız genişleme arzusunun dışa vurumudur ve temelinde atavizm bulunmaktadır. Ona göre modern emperyalizmin *savaş makinesi*, *saldırganlık içgüdüsü* ve *tekelsizliğin ihracı* olmak üzere üç nedeni bulunmaktadır. Bunlardan *saldırganlık içgüdüsü* ilkel bir karakterdir. Tekelsizliğin ihracatında ise, yeni pazarları ele geçirmek amacıyla emperyalist bir genişlemecilik söz konusudur. Schumpeter'e göre, savaş ve

⁴¹ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 259-261; Yılmaz, *Amerikan Stratejik Kültürü*, 40-41.

⁴² Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 277-281; Yılmaz, *Amerikan Stratejik Kültürü*, 42.

⁴³ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 283-284.

⁴⁴ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 285.

emperyalizm irrasyonel bir davranıştır ve bunun temelinde atavist toplumsal kültürün izlerine rastlanmaktadır.⁴⁵

Prestij Politikası

Prestij politikası da, güç politikasının uluslar arası ilişkilerde ortaya çıkan farklı ifadelerinden biridir. Prestij politikasında, bir devletin sahip olduğu veya sahip olduğunu düşündüğü gücüyle; ya da sahip olmadığı halde, diğer devletlerin böyle bir güce sahip olduğunu sanmalarını sağlayarak diğer devletleri etkilemek amaçlanmaktadır. Bu amaçla kullanılan araçlar, *diplomatik törenler* ve *askeri kuvvet gösterileri* olmak üzere iki grupta toplanabilir. Prestij politikası araçlarından biri, devlet adamları ve diplomatların aralarındaki diplomatik ilişkiler ve uluslar arası toplantılardır. Bu ilişkiler ve toplantılarda uygulanan protokoller ve protokolde iyi bir yere sahip olmak, prestij politikasının en önemli araçlarından biridir. Prestij politikasında yararlanılan araçlardan biri de, askeri tatbikat, hareket veya resmi geçit gibi askeri kuvvet gösterileridir.⁴⁶

İttifak Politikası

Devletler, ulusal amaçlarına kendi imkânlarıyla ulaşamayacak durumda olmaları halinde aynı amacı paylaşan devletlerle ittifak yapar veya mevcut ittifaklara dâhil olur. Devletlerin uluslar arası ittifaklara ve/veya koalisyonlara girmesinin amacı, güç dengesi oluşturmak, prestijlerini ve diğer ülkeler üzerinde etkilerini arttırmak, amaçlarına meşruiyet kazandırmak, maliyetleri ve sorumluluğu diğer devletlerle paylaşmaktır. Soğuk savaş bittikten sonra uluslar arası iş birliklerinin ana motivasyonunu, genellikle ekonomik ve kültürel temelli iş birlikleri oluşturmaktadır. Günümüzde bu iş birlikleri, devletlere maddi çıkar sağlamasının yanında, kamu diplomasisi ve propaganda bakımından da avantajlar sağlamaktadır.⁴⁷

İSLÂM HUKUKUNDA ULUSLAR ARASI İLİŞKİLERİN DAYANDIĞI ESASLAR

Daha önce de ifade edildiği gibi, devletler arası ilişkiler zorunludur; bir ülkenin tek başına hayatını sürdürmesi neredeyse mümkün değildir. Çünkü insanların düzgün bir hayat sürmesi için ihtiyaç duyduğu yer altı ve yer üstü kaynakları, yeryüzünde eşit değildir. Bunun yanında insanların bu maddelere olan ihtiyaçları sürekli ve sürekli. Bu sebeple toplumlar ihtiyaçlarını karşılayabilmek için birbirine muhtaçtır. Diğer taraftan bu yer altı ve yer üstü kaynakların paylaşım ve kullanımı ilişkilerde menfaat çatışmasına sebep olmaktadır. Bunun yanında ideolojik ve dini gerekçelerle de devletler arasında çatışmalar doğmaktadır.

İslâm hukukunda uluslar arası ilişkilerin, kamu yararı olarak ifade edilmesi mümkün olan maslahat prensibi üzerine bina edildiği söylenebilir. Bu çerçeveden olarak İslâm bilginleri, eman, barış antlaşması, savaş ve benzeri uluslar arası ilişkilerin maslahat üzerine bina edileceğini söylemiştir⁴⁸. Bundan hareketle Mecelle’de, İslâm toplumunu ilgilendiren düzenlemenin, dolayısıyla da uluslar arası ilişkilerin maslahat üzerine bina edilmesi gerektiği hükme bağlanmış, “*Ra’iyye yani tebe’a üzerinde tasarruf mashalata menuttur.*” denilmiştir⁴⁹. Buna göre, İslâm hukukunda da uluslar arası ilişkilerin “ulusal çıkar” üzerine bina edildiği söylenebilir mi? Bu sorunun açıklanabilmesi için, öncelikle maslahat prensibi ve sınırları kısaca açıklanacak; daha sonra da konu, fikhî deliller çerçevesinde ve maslahat bağlamında değerlendirilecektir.

Maslahat Prensibi

Sözlükte menfaat, fayda, yarar, bir şeyin düzgün, doğru ve uygun olması anlamlarına gelen *maslahat*, fıkıh usulünde, ayet ve hadislerin yorumlanmasında veya hakkında nass bulunmayan konularda içtihat edilirken gözetilen ve din açısından muteber olan yararları ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle maslahat, menfaatin sağlanması, zararın giderilmesidir. Çoğulu *mesâlihtir*.⁵⁰

İslâm dininin getirdiği hükümlerin hepsi insanların yararınadır. İslâm bilginleri, şer’î hükümleri tümevarım yöntemiyle incelemiş ve hükümlerin tamamında insanların dünya ve âhiret yararlarının gözetildiği sonucuna ulaşmışlardır.⁵¹ Şâri’in muteber sayıp saymaması bakımından *maslahat* üçe ayrılır:

a) Mesâlih-i Mutebere (Muteber Maslahatlar); Şâri’in hüküm koyarken gözettiği ve hüküm çıkarılırken dikkate alınması gerektiğine dair delil bulunan maslahatlardır. İslâm bilginleri bu tür maslahatın delil olduğu konusunda ittifak etmiştir. Kıyası delil kabul eden fakihler de, bu maslahatlara göre hükümlerin illetlerinin

⁴⁵ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 285-292.

⁴⁶ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 293-294.

⁴⁷ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 295-307; Yılmaz, *Amerikan Stratejik Kültürü*, 45-46.

⁴⁸ el-Abderî, *et-Tâc ve'l-İklil*, 3/386; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/387-388; el-Karâfi, *ez-Zehira*, 3/450-451; ed-Derdî, *eş-Şerhu'l-Kebir*, 206; eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 4/344-346; el-Ensârî, *Esne'l-Metâlib*, 4/2; el-Mutî’î, *Tekmilletü'l-Mecmû’*, 21/373; Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10/518-519.

⁴⁹ Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye (Mecelle), (1876 1868), Madde: 58.

⁵⁰ Abdülkerîm Zeydân, *el-Veciz fi Usûli'l-Fikh* (Müessesetü'l-Kurtuba, ts.), 236; Abdülvehhab Hallâf, *İlmu Usûli'l-Fikh* (yy.: Mektebetü'd-Da’veti'l-İslamiyye, ty.), 84; Muhammed Saîd Ramadân el-Bûtî, *Davâbitü'l-Maslahati fi't-Teşri'i'l-İslâmî* (Dimeşk: Müessesetü'r-Risâle, 1973), 23; İbrahim Kafî Dönmez, “Maslahat”, *DİA* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), 28/79; İbrahim Paçacı, “Maslahat”, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 409.

⁵¹ İbrahim b. Musâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtübî, *el-Muvâfakât* (Habar: Dâru İbni Affân, 1997), 2/62; Zeydân, *el-Veciz*, 240; Muhammed Ebû Zehra, *Usûli'l-Fikh* (Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts.), 277; Zekiyüddîn Şa'bân, *Usûlu'l-Fikhi'l-İslâmî* (Beyrut: Metâbi'u Dâri'l-Kütüb, 1971), 165-167; Dönmez, “Maslahat”, 28/89.

belirlenebileceğini söylemişlerdir. Dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunması muteber maslahatlardandır.⁵²

b) Mesâlih-i Mülgâ (Muteber Olmayan/Mülga Maslahatlar); Şâri' tarafından kendisine itibar edilmeyen; tam tersine muteber olmadığına, geçersiz olduğuna dair delil bulunan maslahatlardır. İslâm bilginleri bu tür maslahatın delil olmadığı konusunda ittifak etmişlerdir; bu maslahatlar üzerine hüküm bina edilmez. Şâri' tarafından muteber kabul edilmeyen maslahatlar, ya daha kuvvetli maslahatlara aykırıdır ya da yanlış algılanarak maslahat olduğu düşünülmüştür.⁵³

c) Mesâlih-i Mürsele (Müçtehidin Tercihine Bırakılan/Mürsel Maslahatlar); bir fayda sağladığı veya zararı giderdiği halde Şâri' tarafından kendisine itibar edildiğine veya geçersiz olduğuna dair delil bulunmayan maslahatlardır. Buna göre mesâlih-i mürsele, nassla hükmü açıklanmayan ve kendisine kıyas edilebilecek bir aslın bulunmadığı ve fakat üzerine hüküm bina edilmesi mümkün olan münasip bir vasfın bulunduğu durumlarda söz konusudur. Mesâlih-i mürseleyi Zahirîlerin içinde bulunduğu azınlıkta kalan bazı İslâm bilginleri reddederken, İslâm bilginlerinin çoğunluğu delil olarak kullanmıştır; Mâlikî ve Hanbelîler bunu delil çıkarmaya elverişli müstakil bir delil olarak kabul ederken, Hanefî ve Şafiîler ise müstakil bir delil olarak görmeyip kıyas içinde değerlendirmişlerdir.⁵⁴

Mürsel maslahatları delil olarak kabul eden fakihler, buna göre hüküm verilebilmesi için bazı şartlar öngörmüşlerdir: **1) Maslahatın varlığı kesin olmalıdır.** Üzerine hüküm bina edilecek maslahatın, gerçekten bir yarar sağlaması ve/veya bir zararı gidermesi gerekir; bir vehim, kuruntu olmamalıdır. Şöyle ki, maslahata göre hüküm verilmemesi durumunda, insanların sıkıntıya girmesi, güçlükle karşı karşıya kalmaları kaçınılmaz olmalıdır. **2) Makul olması gerekir.** Maslahat, akla uygun olmalıdır. Yani selim akla sahip kişilere sunulduğunda, bir fayda sağladığı ve/veya zararı giderdiği kabul edilecek mahiyette olmalıdır. **3) Şâri'in maksadına uygun olmalıdır.** Maslahat İslâm'ın temel esaslarından birine, bir nassa veya şer'î bir delile aykırı olmamalıdır. Maslahatın geçersiz olduğuna dair şer'î bir delil bulunması durumunda maslahata göre amel edilmez. Mesela İslâm ülkesini işgal eden bir düşmanla, vatandaşların can ve mallarını kurtarma gibi faydalar ileri sürülerek teslim olunmasının caiz olduğu söylenemez. Çünkü bu delil, din ve ülkeyi savunmak amacıyla Allâh yolunda cihat etmeyi emreden nasslara aykırıdır.⁵⁵ Bunun yanında maslahatın muteber olduğuna dair bir delil bulunmasa da İslâm'ın gözettiği maslahatlardan birinin cinsine uygun olması gerekir. **4) Maslahat genel olmalıdır.** Üzerine hüküm bina edilecek maslahatın, insanların çoğunluğu için bir fayda sağlamalı veya çoğunluğuyla ilgili bir zararı gidermesi gerekir. Maslahat bu nitelikte değil de, az sayıda kişinin faydasını temin ediyor veya zararını gideriyorsa, bu *özel maslahattır* ve onun üzerine hüküm bina edilmez.⁵⁶

Buna göre, Şâri'in maksadına uygun olmak kaydıyla uluslar arası ilişkilerin maslahat üzerine bina edilebileceği söylenebilir. Başka bir ifadeyle, reddedildiğine dair şer'î bir delil bulunması durumunda, maslahat delil olarak kullanılamaz. Dolayısıyla aksine delil bulunan veya İslâm'ın temel esaslarına aykırı olan bir durum, "ulusal çıkarlar" gerekçesiyle meşru görülemez. Çünkü "*Hakkın dışındaki her şey, ancak doğrudan sapmaktır.*"⁵⁷ Şimdi uluslar arası ilişkilerde, "ulusal çıkarlar"ı sınırlayan nass ve ilkeler ele alınacaktır.

Adalet

İslâm'ın temel ilkelerinden biri de, adaleti tesis edip yaymaktır. Kur'ân-ı Kerîm'de, "*Rasûlüm sen onları yine de dine davet et! Emredildiğin gibi dosdoğru ol! Onların arzu ve isteklerine uyma! Onlara, "Allâh'ın indirdiği Kitâb'a iman ettim. Aranızda adaletli davranmam bana emredildi. Allâh, hem bizim, hem de sizin rabbinizdir. Biz kendi yaptıklarımızdan, siz de kendi yaptıklarınızdan sorumlusunuz. Bizimle sizin aranızda tartışmayı gerektirecek bir şey yoktur. Allâh hepimizi kıyamet günü huzurunda toplayacaktır. Dönüş sadece onadır." de!*" buyrulmaktadır.⁵⁸ Başka bir ayette de "*Şüphesiz Allâh, adaleti, her işte Allâh'ın hoşnutluğunu gözetmeyi ve akrabalara yardım etmeyi emreder; zinayı, kötülüğü ve taşkınlığı da yasaklar. Tutmanız için Allâh, size öğüt vermektedir.*" denilmektedir.⁵⁹

Sadece ülke içinde, vatandaşlar arasındaki ilişkilerde değil, uluslar arası ilişkilerde de adaletin temini esastır. Çünkü İslâm dini, insanların dünya ve ahiret yararlarını gözeterek bütün insanları kapsayan adaleti tesis

⁵² Zeydân, *el-Vecîz*, 236-237; Ebû Zehra, *Usûlü'l-Fıkh*, 278; Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 159-160; Hallâf, *İlmu Usulî'l-Fıkh*, 84.

⁵³ Zeydân, *el-Vecîz*, 237; Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 160-161.

⁵⁴ el-Bûti, *Davâbitü'l-Maslahat*, 330; Zeydân, *el-Vecîz*, 237; Ebû Zehra, *Usûlü'l-Fıkh*, 279; Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 162; Hallâf, *İlmu Usulî'l-Fıkh*, 85.

⁵⁵ Bakara 2/190.

⁵⁶ Zeydân, *el-Vecîz*, 242; Ebû Zehra, *Usûlü'l-Fıkh*, 279-280; Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 163-164; Hallâf, *İlmu Usulî'l-Fıkh*, 86-87.

⁵⁷ Yûnus 10/32.

⁵⁸ Şûra 42/15.

⁵⁹ Nahl 16/90.

etmek üzere gelmiştir⁶⁰. Nitekim Yüce Allâh sadece Müslümanlar değil, bütün insanlar arasında adaletle hüküm vermeyi emretmiş; “*Allâh size, işleri layık olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletli olmanızı emreder.*” buyurmuştur⁶¹. Bundan da öte Kur’ân-ı Kerîm’de, batıl dinlere uyup haram işleyenlere, adâletle davranılması emredilmiş “*Onlar, Allâh adına uydurulan yalanları dinleyip kabul eder ve haram yerler. Buna rağmen aralarındaki bir davayı çözen için sana gelirlerse, ister davalarını kabul et, ister etme! Kabul etmezsen sana hiçbir zarar veremezler. Fakat hüküm verecek olursan, adaletli ol! Çünkü Allâh, adaletle hükmedenleri sever.*” buyrulmuştur⁶². Hatta Müslümanlarla arasında düşmanlık bulunan toplumlara karşı bile adaletli olunması istenmektedir: “*Ey iman edenler! Allâh için dosdoğru şahitlik yaparak adaleti yerine getirin. Bir topluma olan öfkeniz, sizi adaletsizliğe sevk etmesin. Adaletli olun! Bu Allâh'a karşı kulluk bilincinde olmaya daha uygundur. Allâh'a karşı kulluk bilincinde olun. Çünkü Allâh, yaptığınız her şeyi en ince noktasına varıncaya kadar bilir.*”

Günümüz uluslar arası ilişkilerde var olduğu iddia edilen adalet, konjonktürü belirleyen ve hegemonya sahibi bir ya da birkaç devletçe belirlenen bir anlayışın ürünüdür⁶³. Günümüz uluslar arası ilişkilerde sıklıkla karşılaşılan çifte standarda karşı İslâm hukuku, insanlığa, adalet temeline dayalı bir uluslar arası ilişki önermektedir. Müslümanların uygulamalarında karşılaşılan şu olaylar bunun güzel örneklerindedir: Rumların büyük bir ordu hazırlayıp İslâm ülkesine saldıracaklarını haber alan Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Şam bölgesinde fethederek zimmet antlaşması yaptığı toplumlardan aldığı cizye ve haracı geri iade ederek; onlara “bu vergiyi can ve mallarını korumak amacıyla aldığı ve şimdi de onları koruyamayacağı için geri iade ettiğini” bildirmiştir. Bunun üzerine onlar, Müslümanların zaferi için dua etmişler ve “Sizin yerinizde onlar olsaydı, aldıklarını bize iade etmek şöyle dursun, elimizdekileri de alırlardı.” demişlerdir⁶⁴. Belâzûrî (ö. 279/892-893) de, Yemâme savaşı nedeniyle ordu toplayan Rumlara karşı koruyamayacağı için Hıms halkından alınan toprak vergisinin (harac) iade edildiğini; bunun üzerine Hıms halkının “Önceleri içinde bulunduğumuz zulüm ve haksızlıktan, sizin yönetim ve adaletiniz bizim için daha iyidir.” dediklerini nakleder⁶⁵.

Yeryüzünün İmarı

Kur’ân-ı Kerîm’de insanın yaradılış amacı olarak, Allâh’a kulluk için yaratılmasının⁶⁶ yanında, yeryüzünü imar etmek üzere, insanın yeryüzünün hâkimi, orada tasarruf yetkisine sahip halife olarak dünyaya gönderildiği belirtilmektedir⁶⁷. Ayetlerde geçen *halife* kelimesi, sözlükte birinin yerine geçen, onun yerini alan anlamına gelmektedir⁶⁸. Kur’ân’da da bu anlama gelmek üzere; “*Allâh'ın sizi nasıl, Nuh'un halkının halefi yaptığını/onların yerine getirdiğini ve nasıl daha kuvvetli kıldığını bir düşünün.*”⁶⁹, “*Sonra da, bakalım nasıl davranacaksınız diye sizi onların halefi yaptık.*”⁷⁰ buyrulmaktadır. Buna göre halife terimi, öncekilerin ardından onların daha önce sahip olduğu hâkimiyet ve nimetlere varis olmayı, onların topraklarına hâkim olmayı ifade etmektedir. Nitekim Kur’ân’da, “*Allâh sizi, onların topraklarına, evlerine, mallarına ve bunun dışında henüz fethemediğiniz yerlere mirasçı kıldı.*” denilmektedir⁷¹. Burada bazı toplumların diğerlerine mirasçı kılınması, onların yeryüzünü koruyup güzelleştirerek daha sonra geleceklere bırakmak üzere kendiden öncekilerden geçici bir süre için emânet aldığı şeklinde anlaşılması gerekir⁷². Bu anlamda yeryüzünün varisi olma, orayı imar etme vazifesini ifade etmektedir. Dolayısıyla yeryüzünde halife olan insan, orayı imar etmek için çalışmalıdır⁷³.

İnsanın bu vazifesine işaret ayet-i kerimede, “*Ey halkım! Kendisinden başka ilâh olmayan Allâh'a kulluk edin! O sizi yeryüzünden yarattı ve orayı imar etmekle görevlendirdi.*” buyrulmaktadır⁷⁴. Yeryüzünün imarı, insan neslinin muhafaza edilmesi ve orada her türlü maddî ve manevî kötülük, bozulma ve çürümenin engellenmesi ve giderilmesi anlamına gelmektedir. Müfessirler bu ayeti, Allâh’ın insana yeryüzünü imar etme gücünü vererek

⁶⁰ Ebu Abdullah Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyub İbn Kayyım el-Cevziyye, *et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti's-Şer'iyye* (Mekke: Dâru Âlemi'l-Fevâid, 1428), 1/7.

⁶¹ Nisâ 4/58.

⁶² Mâide 5/42.

⁶³ Ahmet Yaman, *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler* (Ankara: Fecr Yayınevi, 1997), 49; Majid Khadduri, *İslamda Adalet Kavramı*, çev. Selahattin Ayaz (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1991), 219.

⁶⁴ Ya'kûb b. İbrâhîm Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-Harâc* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rîfe, 1979), 138-139.

⁶⁵ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzûrî, *Fütûhu'l-Buldân* (Beyrut: Müessesetü'l-Me'ârif, 1987), 187.

⁶⁶ Zâriyât 51/56.

⁶⁷ En'âm 6/165; A'râf 7/69; Yûnus 10/14; Fatır 35/39.

⁶⁸ Ebu'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut, ty.), 9/85.

⁶⁹ A'râf 7/69.

⁷⁰ Yûnus 10/14.

⁷¹ Ahzâb 33/27.

⁷² Bilal Deliser, “Kur'an-ı Kerim'de Çevre Felsefesi Konusunda Temel Yaklaşımlar”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (2015), 142-143.

⁷³ Mustafa Müslim - Fethi Muhammed ez-Za'bi, “İslam Kültürünün Önemi”, çev. Hakan Can - Abdulkaki Kınısün, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2020), 399; Deliser, “Çevre Felsefesi”, 143.

⁷⁴ Hûd 11/61.

orayı mamur etmelerini emretmesi olarak yorumlamışlardır.⁷⁵ Buna göre insan, Allah'ın gözetimi altında olduğu bilinciyle dünyayı imar etmesi gerekir ve bu faaliyetleri halife sıfatıyla aslı görevi olarak yerine getirir. Başka bir ifadeyle, Allâh'a kulluğun bir ifadesi olarak yeryüzünün imarı insanlar üzerine vacip kılınmıştır; buna karşılık yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak, ürün ve nesli bozmak ise yasaklanmıştır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, “*Bu tür insanlar, ellerine yetki geçince, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya, tarım ve hayvancılığı yok etmeye çalışırlar. Allâh bozgunculuğu sevmez.*”⁷⁶, “*Düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allâh'a, azabından korkarak ve rahmetini umarak ibadet edin.*”⁷⁷ buyrulmaktadır.

Bu itibarla insan, dolayısıyla insan toplumlarının organize şekli olan devletler ahlak, bilim, teknoloji ve sanatla dünyayı bayındır kılmak; insanlığın ortak çıkarları doğrultusunda hayatı tehdit eden girişimleri engellemek için çalışmak ve işbirliği yapmakla yükümlüdür. Bu çerçeveden olarak devletler; dünya barışını bozan, insan hayatını ve insanca yaşamayı tehdit eden savaş, işgal, terör vb. faaliyetleri önlemek üzere işbirlikleri oluşturmak; ekolojik dengeyi bozan, sağlıklı ve sürdürülebilir hayatı tehdit eden çevre sorunları, israf vb. problemlerle mücadele etmek amacıyla çalışma ortaklıkları kurmakla yükümlüdür.

Fakat yeryüzünün imarında asıl unsur olan bilim ve teknoloji, Batı dünyasında bir güç olarak görülmekte ve tabiata müdahale edebilmenin ve ona hâkim olmanın aracı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca bunda da insanî bir sorumluluk, ahlâkî bir kaygı taşınmamaktadır.⁷⁸ Hâlbuki bilginin amacı, tabiat kanunlarını keşfedip evreni ve hayatı anlamlandırmak⁷⁹, ilâhî iradeye uygun olarak doğal ve beşerî çevre ile uyumlu ve barış içinde yaşamaktır.

Uluslar arası ilişkiler içinde, yeryüzünde en çok ölüme, yıkım ve tahribe yol açan olay savaştır. Onun için İslâm hukukunda savaş, ancak belirli olağanüstü hallerde geçici olarak meşru kılınmıştır. Gerçi özellikle klasik fıkıh kaynaklarına bakıldığında, ilk dönem İslâm bilginlerinin, gayr-i müslim ülkelerle ilişkilerin, genel olarak, savaş esasına dayandığı görüşüne sahip oldukları izlenimi vermektedir. Buna göre Müslüman oluncaya veya cizye verinceye kadar onlarla savaşılması gerekir. Onların bu görüşe getirdikleri delilleri, kılıç ayeti⁸⁰ ve cizye ayeti⁸¹ olarak bilinen ayetlerin sulh, barış ve affetmeye yönelik ayetleri neshetmesi, ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s)'in savaşla ilgili hadisleri oluşturmaktadır.⁸² İlk dönem İslâm bilginlerini; fikhin tedvin dönemlerinde, İslâm âlemi ile diğer ülkeler arasında sürekli savaş ilişkisi olması, belirli durumlarla ilgili dini metinlerin genel hüküm olarak değerlendirilmesi ve abartılı nesih anlayışı bu görüşe sevk etmiştir.⁸³ Meselâ İbn Arabî'ye göre, Tevbe suresinin 5. ayeti, barışla ilgili 124 ayeti neshetmiştir⁸⁴. Hâlbuki savaşla ilgili naslar, İslâm ve Müslümanların bekasına yönelik, fiilen başlamış sıcak savaşlarla ilgilidir ve bu bağlamda değerlendirilmesi gerekir. Diğer taraftan nesih şartları da tam olarak bulunmamaktadır. Çünkü savaş ve barış ile ilgili ayetlerin her biri farklı durumlar ve şartları düzenlemek üzere gelmiştir. Dolayısıyla araları uzlaştırılabilir.

İslâm bilginlerinin büyük çoğunluğunu teşkil eden Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri ile İmam Şâfiî'den gelen bir görüşe göre, savaşın gerekçesi karşı tarafın İslâm ülkesine karşı düşmanca tutumu ve din özgürlüğünü tanımamasıdır. Diğer bir ifadeyle, İslâm ülkesiyle gayr-i müslim ülkeler arasındaki ilişkinin boyutunu, karşı tarafın İslâm'a ve Müslümanlara yönelik tavrı belirleyecektir; dolayısıyla onların İslâm ülkesine yönelik fiilî düşmanlığı ve İslâm'ı tanıtmaya ve yaşama özgürlüğünü kısıtlamaları savaş sebebidir. Azınlığı oluşturan Şâfiî ve Zâhirî mezhepleri ile bazı Mâlikî ve Hanbelî bilginlere göre ise savaşın gerekçesi küfürdür.⁸⁵

İslâm'ın tebliğ anlayışı ve Kur'ân-ı Kerîm'deki savaş, barış ve antlaşmalarla ilgili ayetlere değerlendirildiğinde, barışın asıl olduğu ve ancak sebeplere dayalı olarak savaşın meşru kılındığı söylenebilir. Kur'ân'a göre tebliğin etkin olması, sadece iyilik ve güzellikle dinin tanıtılması, rîfk ve yumuşaklıkla anlatılmasına bağlıdır. Yüce Allâh (c.c.), Mûsâ ve Hârûn (a.s.)'i da Firavun'a gönderirken,

⁷⁵ Nâsiruddîn Ebû Sa'îd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil* (Beyrut: Dâru l-Hyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1418), 3/139; Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Hâfîzu'd-dîn en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil* (Beyrut: Dâru'l-Kelîmi't-Tayyib, 1998), 2/69.

⁷⁶ Bakara 2/205.

⁷⁷ A'râf 7/56; ayrıca bk. 7/85.

⁷⁸ Deliser, “Çevre Felsefesi”, 145.

⁷⁹ Bakara 2/164; Âl-i İmrân 3/190.

⁸⁰ Tevbe 9/5.

⁸¹ Tevbe 9/29.

⁸² Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Ümm* (Mansûra: Dâru'l-Vefâ, 2001), 5/450; Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî* (Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2010), 7/12; Ebu Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilber b. Âsım en-Nemrî el-Kurtubî İbn Abdilber, *el-İstizkâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 3/243; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/388; Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Maverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr fî Fikhi Mezhebi'l-İmâmî ş-Şâfiî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 14/155.

⁸³ Yaman, *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, 115; Yaman - Çalış, *İslam Hukuku*, 161.

⁸⁴ Celâlüddîn es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: Matbaatu'l-Hicâzi, ts.), 2/24.

⁸⁵ Ahmet Özel, *İslam Hukukunda Ülke Kavramı Dâru'l-İslâm Dâru'l-harb* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1998), 52-54; Yaman, *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, 113-127; Ahmet Yaman, “Savaş”, *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), 36/191.

“Ona yumuşak bir üslupla hitap edin. Belki düşünüp öğüt alır da Allâh'a karşı gelmekten sakınır.” diye emretmiştir⁸⁶. Aynı şekilde o, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in tebliğinin etkinliğini insanlara yumuşak davranmasına bağlamakta, “Allâh'ın merhametiyle sen onlara yumuşak davrandın. Katı kalpli ve kaba biri olsaydın etrafında kimse kalmazdı. Öyleyse onları affet, onların bağışlanması için dua et!” buyurmakta⁸⁷ ve bundan sonra da insanları güzellikle dine davet etmesini emretmektedir: “İnsanları, Kur'ân ve güzel öğütlerle Rabbinin yoluna çağır ve gerektiğinde de onlarla en güzel şekilde tartış. Şüphesiz Rabbin, doğru yoldan çıkanları da, doğru yolda olanları da çok iyi bilir.”⁸⁸ Buna göre İslâm'ın tanıtım ve tebliğ yolu savaş değildir. Çünkü savaşla insanlara İslâm'ın benimsetilmesi mümkün değildir. Diğer taraftan savaşla, insanların en önemli vazifelerinden biri olan yeryüzünün imarı vazifesini yerine getirmeleri mümkün değildir. Çünkü savaş, uluslar arası ilişkiler arasında yeryüzünde en çok ölüme, yıkım ve tahribe yol açan olaydır. Buna göre savaşın belirli olağanüstü hallerde geçici olarak meşru kılındığı söylenebilir.

İslâm'a göre savaş, bizatihi çirkindir, kötüdür. Çünkü o, insan hayatını yok etmekte, toplum hayatını tahrip etmektedir. Bunun için savaş, ancak zaruret halinde başvurulabilecek bir çaredir. Dolayısıyla zaruret sınırlarını aşamaz.⁸⁹ Kur'ân-ı Kerîm'e göre savaşın gerekçeleri; a) karşı tarafın İslâm ülkesine saldırması, b) temel hak ve özgürlükler konusunda insanlara baskı ve zulüm yapılması, c) antlaşmanın bozulması ve d) uluslar arası barış ortamını tehdit eden saldırı ve tecavüzler olarak sayılabilir⁹⁰. Savaş gerekçelerinin başında, karşı tarafın İslâm ülkesine savaş ilan etmesi gelmektedir. Buna işaretle Kur'ân'da, “Kendilerine savaş açılan müminlerin, savaşmalarına izin verilmiştir. Çünkü onlar zulme uğramıştır.”⁹¹ “Size savaş açanlarla, Allâh yolunda siz de savaşın, ama aşırı gitmeyin. Şüphesiz Allâh aşırı gidenleri sevmez.”⁹² buyrulmaktadır. İnsanlara can, mal ve inanç hürriyetleri tanınmayıp onlara baskı ve zulüm yapılması da bir savaş gerekçesidir. Nitekim Nisâ suresinde, “Size ne oluyor da, baskı altında ezildikleri için "Rabbimiz, halkı zalim olan şu memleketten bizi kurtar, katından bize bir dost ve kurtarıcı gönder!" diye feryat eden erkek, kadın ve çocukları kurtarmak için Allâh yolunda savaşmıyorsunuz?”⁹³; Enfâl suresinde de “İman edip de hicret etmeyenlerle aranızda, hicret edinceye kadar onlar üzerinde bir yetki ve sorumluluğunuz yoktur. Buna rağmen onlar, din hürriyeti konusunda sizden yardım isterlerse, onlara yardım edin. Fakat sizinle karşı taraf arasında bir antlaşma varsa, yardım etmeyebilirsiniz. Allâh, yaptıklarınızı hakkıyla görür.”⁹⁴ buyrulmaktadır. Ayrıca Bakara suresinde “Zulüm ve baskı sona erinceye ve din Allâh'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Vazgeçerlerse onlara dokunmayın, çünkü sadece zulüm ve baskı yapanlar düşmanınızdır.” denilmektedir⁹⁵. Bu ayette geçen “fitne” kelimesi “inanç konusunda baskı ve zulüm” anlamına gelmektedir. Aynı şekilde, düşman tarafından antlaşmanın bozulması da savaş gerekçesidir. Aslında burada antlaşmayı bozmakla karşı taraf savaş ilan etmiş olmaktadır. Kur'ân'da, “Bir topluluk aranızdaki antlaşmaya aykırı tutum ve davranış sergiler, antlaşmayı bozarsa, siz de anlaşmayı bozabilirsiniz. Çünkü Allâh, sözünde durmayanları sevmez.”⁹⁶, “Verdikleri sözü/antlaşmayı bozup, dininize dil uzatırlarsa, onlarla savaşın; çünkü onlar antlaşmalarına uymayan küfürün önde gidenleridir. Böylece belki bu yaptıklarından vazgeçerler. Sözlerini tutmayan, Peygamber'i yurdundan sürmek isteyen ve size karşı saldırıyı ilk başlatan bir toplulukla hâlâ savaşmayacak mısınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Gerçekten mümin iseniz, asıl korkmanız gereken Allâh'tır.”⁹⁷ buyrulmaktadır. Son olarak, barış ortamını tehdit eden saldırı ve tecavüzler de askeri müdahale sebebi oluşturmaktadır: “Müminlerden iki grup birbirleriyle çatırsa, aralarını bulun. Biri haksız olarak diğerine saldırırsa, Allâh'ın emrettiği gibi haksızlıktan vaz geçinceye kadar onlarla mücadele edin. Vazgeçerlerse, adaletle aralarını bulun ve adil olun. Çünkü Allâh, adaletli olanları sever.”⁹⁸

Temel Hak ve Hürriyetleri Koruma

İnsan, sırf insan olması sebebiyle doğuştan temel hak ve hürriyetlere sahiptir. Bu hak ve hürriyetler, devletin ve diğer insanlar tarafından baştan tanınması gerekir. Bunların devredilmesi ve ortadan kaldırılması mümkün değildir. Kur'ân-ı Kerîm'de, bütün insanların aynı özden yaratıldığı⁹⁹, yaratılıştan değerli olduğu ve

⁸⁶ Tâhâ 20/44.

⁸⁷ Âl-i İmrân 3/159.

⁸⁸ Nahl 16/125.

⁸⁹ Abdülvehhab Hallâf, *es-Siyâsetü's-Şer'iyetü ev Nizâmu'd-Devleti'l-İslâmiyyeti* (Kahire: el-Matbaatu's-Selefiyye, 1350), 90; Özel, *Dârulislam Dârulharb*, 51.

⁹⁰ Özel, *Dârulislam Dârulharb*, 46-51; Yaman - Çalış, *İslam Hukuku*, 171.

⁹¹ Hacc 22/39.

⁹² Bakara 2/190.

⁹³ Nisâ 4/75.

⁹⁴ Enfâl 8/72.

⁹⁵ Bakara 2/193.

⁹⁶ Enfâl 8/58.

⁹⁷ Tevbe 9/11-12.

⁹⁸ Hucurât 49/9.

⁹⁹ Nisa 4/1; Hucurât 49/13.

yeryüzünün en şerefli varlığı olarak yaratıldığı¹⁰⁰ bildirilmektedir. Bu sebeple herkes yaşama hakkına, maddi ve manevi hayatı bakımından kişi dokunulmazlığına sahiptir. Kur'ân'da “*Hukuka aykırı olarak, Allâh'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymayın.*”¹⁰¹; “*Bundan dolayı biz, İsrâil oğullarına, "Kıyas veya ölüm cezasını gerektiren bir suç işlemeyen insanı öldüren bir kişi, bütün insanları öldürmüş gibi; bir kişinin hayatını kurtaran da, bütün insanları kurtarmış gibidir." diye emrettik*”¹⁰² buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s) de, bütün insanlara hitap ettiği Veda Hutbesinde; “*Ey İnsanlar! Şüphesiz canlarınız, mallarınız ve kişilik haklarınız, bu beldenizde, bu ayınızda bu gününüzün haram, dokunulmaz olduğu gibi dokunulmazdır.*” buyurmuştur¹⁰³. İnsan yaşama hakkına sahip olduğu gibi, din ve vicdan hürriyetine de sahiptir. Herkes kendi dinini seçmek, seçtiği dinin gereklerini yerine getirmek ve çocuklarına din eğitimi vermek hakkına sahiptir. Kur'ân'da hiç kimsenin din seçiminde zorlanamayacağı¹⁰⁴; herkesin İslâm'ı veya uhrevi sonuçlarına katlanmak kaydıyla inkârı tercih etmekte serbest olduğu¹⁰⁵ bildirilmektedir.

İslâm devletler hukukunda insanın doğuştan sahip olduğu bu temel hakları korumak ve geliştirmek amacıyla diplomatik ilişkiler kurulabilir ve diğer insanlarla işbirliği yapılabilir.¹⁰⁶ Bunun yanında temel insan hakları konusunda insanların baskı ve zulme maruz kalmaları, uluslar arası ilişkilerde o ülkeye karşı hukukî yaptırımları ve gerekirse savaş açmayı meşru kılmaktadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de insanlara baskı ve zulüm yapılması bir savaş gerekçesi olarak belirtilmekte; “*Size ne oluyor da, baskı altında ezildikleri için "Rabbimiz, halkı zalim olan şu memleketten bizi kurtar, katından bize bir dost ve kurtarıcı gönder!" diye feryat eden erkek, kadın ve çocukları kurtarmak için Allâh yolunda savaşıyorsunuz?"*” buyrulmaktadır¹⁰⁷.

SONUÇ

Devletlerin oluşması ve dünya sahnesinde yer aldığı ilk andan itibaren, diplomatik, ticarî, kültürel ve askerî ilişkiler olduğu gibi menfaat çatışması veya ideolojik sebeplerle savaş ve benzeri hasmane ilişkiler de olmuştur. Uluslar arası ilişkilerin hangi esas üzerine bina edilmesi gerektiği konusunda düşünürler çeşitli görüşler ortaya atmışlardır. Fakat “Uluslararası ilişkiler” bir bilim disiplini olarak, I. Dünya Savaşından sonra *idealizm* eksenindeki tartışmalardan doğarak gelişmiştir. II. Dünya Savaşından sonra, devletler hukukuna ve uluslararası kuruluşlara olan güven yitirilmiş ve bunun sonucu olarak uluslar arası ilişkilerde idealizmin yerini realizm almıştır.¹⁰⁸ İdealist yaklaşıma göre, uluslar arası ilişkiler ütöpik görüşlere dayandırılırken, II. Dünya savaşından sonra ortaya çıkan realist yaklaşımda, devletlerarası ilişkiler çıkar ve güç üzerine kurulması gerektiği kabul edilmiştir¹⁰⁹. Nazariyatta farklı görüşler ortaya konulmakla birlikte, günümüzde devletlerarası ilişkilerde realist görüş yaygınlaşarak, “uluslar arası ilişkilerde kalıcı dostluk yoktur, ulusal çıkar vardır” şeklinde sanki bir kural gibi benimsenerek her platformda dile getirilmeye başlamıştır. Nitekim benimsenen bu politikanın sonucu olarak, bir devletin diğerine karşı askeri ve ekonomik müdahalesi sıkça görülebilmektedir.

İslâm devletler hukukunda uluslar arası ilişkilerin, kamu yararı/ maslahat prensibi üzerine bina edildiği söylenebilir. Nitekim İslâm bilginleri, eman, barış antlaşması, savaş ve benzeri uluslar arası ilişkilerin maslahat üzerine bina edileceğini belirtmişlerdir¹¹⁰. Fakat maslahat prensibi, salt çıkar veya popüler ifadeyle “ulusal çıkar” değildir. Maslahat prensibi, reddedildiğine dair şer’î bir delil bulunmaması durumunda delil olarak kullanılabilir. Başka bir ifadeyle, maslahat İslâm’ın temel ilkeleri ve şer’î delillerle sınırlıdır. Dolayısıyla aksine delil bulunan veya İslâm’ın temel esaslarına aykırı olan bir durum, “ulusal çıkarlar” gerekçesiyle meşru görülemez. Çünkü “*Hakkın dışındaki her şey, ancak doğrudan saptaktır.*”¹¹¹

Buna göre uluslar arası ilişkilerde “ulusal çıkarların”, adalet prensibi, yeryüzünün imarı ve temel hak ve hürriyetlerin sağlanıp korunmasıyla sınırlı olduğu söylenebilir. İslâm, insanların dünya ve ahiret yararlarını gözeterek bütün insanları kapsayan adaleti tesis etmek üzere gönderilen bir dindir. Dolayısıyla uluslar arası ilişkiler, günümüzde sıklıkla karşılaşılan çifte standarttan uzak, adalet temeline dayalı olmalıdır. Kur'ân'a göre insanın yaratılış amaçlarından biri de yeryüzünü imar etmek olduğu için, toplumlar; ahlak, bilim,

¹⁰⁰ A'râf 7/140; İsrâ 17/70; Tîn, 95/4.

¹⁰¹ İsrâ 17/33.

¹⁰² Mâide 5/32.

¹⁰³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm İbn Muğîre el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u'l-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasarü min Umûri Rasûlillâhi (s.a.s) ve Sünenihî ve Eyyâmihî* (Beyrut, ts.), “Hacc”, 131, “Megâzî”, 73; Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbüri, *Sahîhu Müslim* (Riyad: Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, 1998), “Kasâme”, 29, 30; Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevrâ et-Tirmizî es-Sülemî, *el-Câmi'u's-Sahîh ve Hüve Sünenü't-Tirmizî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.), “Tefsîr” 10; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *Sünenü İbni Mâce* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), “Menâsik”, 76.

¹⁰⁴ Bakara 2/256; Yûnus 10/99.

¹⁰⁵ Kehf 18/29.

¹⁰⁶ Yaman, *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, 188-194.

¹⁰⁷ Nisâ 4/75.

¹⁰⁸ Uğrasız, “İdealizm ve Realizm”, 139-140; Arı, “Post-Modern Teoriler”, 3-4; Daban, “Teorik Tartışmalar”, 191-192; Ertoý, “Neoklasik Realizm”, 2-3.

¹⁰⁹ Uğrasız, “İdealizm ve Realizm”, 139-140; Çelikpala, “Ulusal Çıkar”, 440-441.

¹¹⁰ el-Abderî, *et-Tâc ve'l-İklil*, 3/386; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/387-388; el-Karâfî, *ez-Zehira*, 3/450-451; ed-Derdî, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, 206; eş-Şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc*, 4/344-346; el-Ensârî, *Esne'l-Metâlib*, 4/2; el-Mutî'î, *Tekmilatü'l-Mecmû'*, 21/373; Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10/518-519.

¹¹¹ Yûnus 10/32.

teknoloji ve sanatla dünyayı bayındır kılmak; insanlığın ortak çıkarları doğrultusunda hayatı tehdit eden girişimleri engellemek için çalışmak ve işbirliği yapmakla yükümlüdür. Bu çerçeveden olarak devletler, dünya barışını bozan, insan hayatını ve insanca yaşamayı tehdit eden savaş, işgal, terör vb. faaliyetleri önlemek; ekolojik dengeyi bozan, sağlıklı ve sürdürülebilir hayatı tehdit eden çevre sorunları, israf vb. problemlerle mücadele etmek; insanların temel hak ve hürriyetlerini temin etmek ve korumak amacıyla işbirliği yapmakla yükümlüdür.

KAYNAKÇA

1. Abderî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebi'l-Kâsım el-. *et-Tâc ve'l-İklil li-Muhtasari Halil*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1398.
2. Abdülkadir, Abdül'âlî. "Muhâdârâtü Nazariyyâti'l-'Âlâkâti'd-Devliyye". Câmî'atü Sa'îde dr. Mevlây et-Tâhir, 2009. https://mega.nz/file/jWZAXJDa#RN5AseWg1cIsrchMUvUHc-GkbiryY_EYCZuNSOgWvzA
3. Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. Bursa: Alfa Akademi Basım Yayım Dağıtım, 11. Baskı., 2017.
4. Arı, Tayyar. "Uluslararası İlişkilerde Büyük Tartışmalar ve Post-Modern Teoriler". *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2 Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*. 1-47. Bursa: DORA, 1. Baskı., 2014.
5. Belâzûrî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahya b. Câbir el-. *Fütûhu'l-Buldân*. 1 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Me'ârif, 1987.
6. Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Sa'îd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî el-. *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1. Baskı., 1418.
7. Bûtî, Muhammed Saîd Ramadân el-. *Davâbitü'l-Maslahati fi't-Teşri'i'l-İslâmî*. 1 Cilt. Dimeşk: Müessesetü'r-Risâle, 1973.
8. Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî el-. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*. 8 Cilt. Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Baskı., 2010.
9. Çeçen, Anıl. "Devlet ve İnsan Hakları". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 6 (1989), 826-845.
10. Çelik, Ahmet Hüsrev. "Türk Dış Politikasının Niteliği Üzerine Kavramsal Bir Tartışma: Değerli Yalnızlık mı, Şuurlu Dinamizm mi?" *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/2 (23 Temmuz 2016), 67-89.
11. Çelikpala, Mitat. "Geçmişten Günümüze Vazgeçilemeyen Kavram: Ulusal Çıkar". *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 23/1 (06 Haziran 2005), 439-461.
12. Daban, Cihan. "Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmaların Yönteme Etkisi". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 27 (31 Temmuz 2017), 190-227.
13. Deliser, Bilal. "Kur'an-ı Kerim'de Çevre Felsefesi Konusunda Temel Yaklaşımlar". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (2015), 133-155.
14. Demir, Sertif - Varlık, Ali Bilgin. "Realist ve Liberal Teorilerde 'Güç' Anlayışı". *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*. 67-87. İstanbul: Beta, 1. Baskı., 2013.
15. Derdîr, Ebu'l-Berekât Sîdî Ahmed ed-. *eş-Şerhu'l-Kebîr (Hâşiyetü'd-Desûkî ile birlikte)*. 4 Cilt. Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.
16. Dönmez, İbrahim Kafî. "Maslahat". *DİA*. 28/79-94. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.
17. Durmuş, Zülfikar. "Kur'an-ı Kerim'de Uluslararası İlişkiler". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2/2 (2002), 207-229.
18. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm İbn Muğîre el-Cu'fi el-Buhârî. *el-Câmî'u'l-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasaru min Umûri Rasûlillâhi (s.a.s) ve Sünenihi ve Eyyâmîhi*. 9 Cilt. Beyrut, 1. Baskı., ts.
19. Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni. *Sünenü İbni Mâce*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
20. Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevra et-Tirmizî es-Sülemî. *el-Câmî'u's-Sahîh ve Hüve Sünenü't-Tirmizî*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
21. Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm. *Kitâbu'l-Harâc*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rîfe, 1979.
22. Ebû Zehra, Muhammed. *Usûlü'l-Fıkh*. Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts.
23. Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbüri. *Sahîhu Müslim*. 1 Cilt. Riyad: Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, 1998.
24. Edis, Seyfullah. *Medeni Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri*. Ankara, 1987.
25. Ensârî, Zekerîyya el-. *Esne'l-Metâlib fi Şerhi Ravdi't-Tâlib*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı., 2000.
26. Ertoş, Birkan. "Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm". *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2019), 1-26.
27. Hallâf, Abdülvehhab. *es-Siyâsetü's-Şer'iyyetü ev Nizâmu'd-Devleti'l-İslâmiyyeti*. Kahire: el-Matbaatu's-Selefiyye, 1350.
28. Hallâf, Abdülvehhab. *İlmu Usûli'l-Fıkh*. yy.: Mektebetü'd-Da'veti'l-İslâmiyye, ty.
29. İ, Muhammed Necîb el-Mutî'. *Tekmiletü Kitâbi'l-Mecmû' Şerhi'l-Mühezzeb li's-Şîrâzî (Mecmû' ile birlikte)*. 12 (23) Cilt. Cidde: Mektebetü'l-İrşâd, ts.
30. İbn Abdilberr, Ebu Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilberr b. Âsım en-Nemrî el-Kurtubî. *el-İstizkâr*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
31. İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebu Abdullah Muhammed b. Ebi Bekir b. Eyyub. *et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti's-Şer'iyye*. 2 Cilt. Mekke: Dâru Âlemi'l-Fevâid, 1. Baskı., 1428.
32. İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut, ty.
33. İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rîfe, Altıncı Baskı., 1982.
34. Karâfî, Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs el-. *ez-Zehîra*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Baskı., 1994.
35. Kardaş, İdris. "Mutlak Müttetik de Yoktur". *Yeni Aktüel* (10 2018). <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/aktuel/idris-kardas/2018/10/15/mutlak-muttetik-de-yoktur>
36. Kaya, Sezgin. "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 63/3 (2008), 83-111. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002074

37. Khadduri, Majid. *İslamda Adalet Kavramı*. çev. Selahattin Ayaz. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1991.
38. Kutlu, Ali Nur. “Diplomaside ‘Lord Palmerston kuralı’na karşı ‘Vicdanlı Erdoğan ilkesi’”. *Yeni Şafak* (27 Ekim 2013). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ali-nur-kutlu/diplomaside-lord-palmerston-kuralina-kari-vicdanli-erdogan-ilkеси-40253>
39. Maverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b Habîb el-. *el-Hâvi'l-Kebîr fî Fıkhi Mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Birinci Baskı., 1994.
40. Mustafa, Aydın. “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 51/1 (1996), 71-114. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001917
41. Muvaffakuddîn İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî. *el-Muğni (eş-Şerhu'l-Kebîr ile birlikte)*. 13 Cilt. Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.
42. Müslim, Mustafa - bi, Fethi Muhammed ez-Za'. “İslam Kültürünün Önemi”. çev. Hakan Can - Abdulkaki Kınısün. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2020), 394-400.
43. Neseî, Ebu'l-Bekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Hâfizu'd-dîn en-. *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1. Baskı., 1998.
44. Özdoğan, Mücahit. “Realizm ve Neorealizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışının Değerlendirilmesi”. *Güvenlik Bilimleri Dergisi* 8/1 (2019), 1-24.
45. Özel, Ahmet. *İslam Hukukunda Ülke Kavramı Dârulislâm Dârulharb*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.
46. Paçacı, İbrahim. “Maslahat”. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. 409-411. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Baskı., 2015.
47. Sincar, Halil İbrahim vd. “Bakan Çavuşoğlu: Uluslararası ilişkilerde sürekli dost ya da sürekli düşman yoktur”. *Anadolu Ajansı Gündem* (27 Şubat 2020). <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/bakan-cavusoglu-uluslararasi-iliskilerde-surekli-dost-ya-da-surekli-dusman-yoktur/1746978>
48. Suyûtî, Celâlüddîn es-. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Kahire: Matbaatu'l-Hicâzi, ts.
49. Şa'bân, Zekiyüddîn. *Usûlu'l-Fıkhi'l-İslâmî*. Beyrut: Metâbi'u Dâri'l-Kütüb, İkinci Baskı., 1971.
50. Şâfiî, Muhammed b. İdrîs eş-. *el-Ümm*. 11 Cilt. Mansûra: Dâru'l-Vefâ, 2001.
51. Şâtîbî, İbrahim b. Musâ b. Muhammed el-Lahmî eş-. *el-Muvâfakât*. 6 Cilt. Habur: Dâru İbni Affân, 1997.
52. Şirbinî, Şemsüddîn Muhammed b. el-Hatîb eş-. *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'ânî Elfâzi'l-Minhâc*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, Birinci Baskı., 1997.
53. TÜBA. “Temel Kavramlar”. Erişim 22 Mart 2022. https://acikders.tuba.gov.tr/pluginfile.php/3769/mod_resource/content/1/1-hafta.pdf
54. Uğrasız, Bülent. “Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/2 (2003), 139-145.
55. Ulusal, Şemsettin. *İslam Hukukunda Uluslararası Andlaşmalar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006.
56. Umut, Hatice. *Fârâbi'nin Toplum ya da Devlet Görüşü*. “İnsan Doğası Temelinde Fârâbi'nin Toplum ya da Devlet Görüşü”. *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 14/27 (2009), 119-144.
57. Yaman, Ahmet. “İslam Hukukunda Devletlerarası İlişkilerin Temel Niteliği Müslümanların Tarih Tecrübeleri ve Doktriner Tartışmalar Bağlamında Bir Değerlendirme”. *İLAM Araştırma Dergisi* 2/1 (1997), 23-54.
58. Yaman, Ahmet. *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1. Baskı., 1997.
59. Yaman, Ahmet. “Savaş”. *DİA*. 36/189-194. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.
60. Yaman, Ahmet - Çalış, Halit. *İslam Hukuku*. Ankara: Bilay, 1. Baskı., 2018.
61. Yılmaz, Murat. *ABD'nin Ulusal Güvenlik Strateji Belgeleri Üzerinden Amerikan Stratejik Kültürünün Nitel Analizi*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.
62. Zeydân, Abdülkerîm. *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh*. Müessesetü'l-Kurtuba, ts.
63. Mecelle, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye. (1876 1868).